

EESTI KIRJANDUS

1934 № 1

SISU:

- D. PALGI: Eduard Vilde. (Pildiga.)
E. PÄSS: Hilana Taarka. (Pildiga.)
E. SAARESTE: Prof. Heinrich Koppel arstiteadlasena.
M. SILLAOTS: M. Mõtslane 50-aastane.
M. J. EISEN: Inimesnahast pastlad ja inimesrasvast küünlad.
O. SILD: Mustvees tänini säilinud alasaksakeelse kirjaga kivi
ja seal varemni leidunud märkidega kivid. (4 pildiga.)
H. RAUDSEPP: O. Luts — Tagahoovis.
A. ADSON: Juhan Jaik — Võrumaa jutud II.
M. SILLAOTS: Leida Kibuvits — Rahusõit.
O. LIIV: Saaremaa ajalugu.
O. KUKKUR: Herbert Haljaspõld — Väike võõrsõnastik.
A. PÄRL: A. Kurvits — Enesearendus ja edasiõppimine.
J. KONKS: Üidajaloo lugemik I. Vana-aeg.
J. MADISSON: Ajaloo atlas. Vana-aeg.
O. URGART: Arthur Adson — Das estnische Theater.
J. MÜLLER-BLATTAU, K. E. SÕOT: Armas Launis — Eesti
Runoviisid.
E. PÄSS: Martti Haavio — Leikarit.
Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates, 48. poogen.

Sum. V1407

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1934 ASUTATUD 1906. XXVIII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.
Abitoimetaja D. PALGI (arvustised).

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUIUS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsikirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Suurturg 12, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatutud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapäraselt ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, tel. 6-01.
Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.
SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermann 11.

Kuulutsed teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXVII (1930—1933) hinnaga 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12 Tartus, tel. 6-01.

E. Vilde.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

JAANUAR 1934

NR. 1

Eduard Vilde.

In memoriam.

Kirjaniku murdumine surmas puudutab küll valuliselt tema lähedasi ja ta rahvast, kuid viimast siiski tihti ainult inimeselu traagilise üldsaatusena. Sest kirjanikku nähakse tema teostes; need tundiidid, mis ühendavad südameid kirjanikuga, on laias rahvaringis idanenud teoste kaudu ja elavad teostes edasi. Ning need jäävad. Eduard Vilde maise elutee viimne tähis on küll 26. XII 1933, kuid teoste elutee on lõputu.

Veel rohkemgi. Autori surma kaudu iseseisvustuvad teosed — see on lõplik vabanemine. Siitpeale elavad ainult nemad, sisuliselt pole enam kellelgi nende kohta peremehe-õigusi.

Mis on need märgid, mille all on sündinud Eduard Vilde teosed ja mille kandjaina lähevad nad lõputule tulevikuteele?

Eduard Vilde on sulemehena olnud tegev 50 aastat, ta teosed on läinud rahva kätte ligi 40 eri raamatus (arvestades ainult esimesi trükke ja mitte arvestades ajakirjandusse rippuma jäänud vähemaid töid) ja kui veel meelde tuletada probleeme, mille kaudu erk kirjanik reageeris elule, siis peab ette järeldama, et iseloomulikkude joonte tõmbamine kogu ulatuses on liiga suur ülesanne, et seda saaks teha põgusamalt.

Eduard Vilde on ümbritseva elu sekeldustes olnud tugevamini kinni kui paljud teised eesti kirjanikud. Seda juba puhtväliselt — sündinud mõisakohas, siirdus varsti linna, rabeles ajakirjanikuna mitmes toimetuses ja parema elu otsijana ning elu näha tahtjana ristles läbi Euroopa ja ulatus P.-Ameerikassegi. Varakult enda eest hoolitsema hakates on ta ikka hoogsalt eluraskustel sarvist kinni rabanud. Kuid veel midagi: ka tema temperament nõudis vaheldust elukäigus. Nii ei tundunud talle elu tüütava vintsutusenena, vaid ehk küll kitsa ja vaesena, ometi aga loomule sobiva voogamisena. Elurabelus ei võrsutanud pessimismi, mis oleks tumestanud pilku ümbritseva elu tegelusele, vaid pigemini teritas.

Tal polnud küll mahti süveneda mingi ideedekompleksi anduvale jälgimisele ja kujundamisele, ta pani tähele vaid inimeste

kirjut hulka — ja asus sõnastama elu selle sündmuste vaheldu-
ses ja inimest tema mitmepalgelisuses.

Üks nõue, mis välja kasvas endaelatamise tarvidusest, oli oma anni kaudu ajakirjanikuna end maksma panna. Et vestjana pidi ta ajaviitekirjandust pakkuma ajalehelugejale, siis ei saanud ta arendada ega teostada enda tugevamini erinevaid soove, vaid pidi täitma sel alal ühiskondlikku tellimist. Nii sattus Eduard Vilde ajaviitekirjanduse tootja ossa pikaks ajaks. Ning et tal loomult ei puudunud tubli huumorisoon, siis kerkis esile Nalja-Vilde. Sellisena võitis ta südameid, ja kui see ei andnud muud peale leivateenistuse, siis ometi — kontakti-
tunnet rahvaga. Ta ei olnud ainult ridadetegija — teda oli tarvis.

Vaeva nähes äraelatamise nimel ei sattunud Eduard Vilde vaikselt kaeblema saatuse üle ega igatsema head kuski hoopis-
hoopis teisel; ta oli eluvõitleja. Seepärast pidid tal olema ka lahtised silmad elunähtuste jaoks. Pole siis üllatus, et Eduard Vilde asus käsitlema ühiskondlikegi ajaprobleeme, siirdudes realismi kritiseerivale teele. Ühelt poolt oli see mõisnik kui rusuja ja eesti mees ning naine kui kannataja, teiselt poolt teritus pilk jälle tööandja-kapitalisti ja töösaaja-proletaarlase virila vahekorra suhtes. Nii võisid olla isamaalistest tungidest hingestatud romaanid ja ka rahvusvahelise kauguseni ulatunud töölisromaanid välja kasvunud autori loomupärastest võimetest. Kui välismõjustused sotsiaalsete nähtuste käsitlemisel otsustavalt kaasa aitasid, siis arendasid nad teatava vaatepiiri tendentsliku vaatesuunani, mis ei tulnud loomingle kasuks.

Ühe sõnaga, Eduard Vilde loomupärane and oli võimas, tema temperament tugevasti reageeriv, tema silmad tegelust läbinägevad, tema kogemuslik side ümbrusega elav, kuigi mitte väga tihe. Seepärast oli ta võimeline arenema iseseisvalt — tarvis oli vaid vabu töövõimalusi (mis olid nii hilised tulema!).

Võime iseseisvalt, ilma võõrastelt õppimiseta ja ladusasti elu sõnastada, teiseks võimaluse puudus teoseid valmida lasta ja neid viimistella, kolmandaks kunstikõrgema teose vastuvõtu kidur pind rahva seas, — need tingisid kogusummas, et Eduard Vilde kunsti-
vormilt ei saavutanud erilist kõrgust peale paari teose. Tema looming ei erine üldse tugevate kaugelearendatud joontega ei stiililt ega sisult. Seepärast on ka arusaadav, miks Vilde ei ole teravasti kuulunud voolu ega loonud mingit kitsamat voolu. Tema sõnastas elu nendes võimalustes, mida elu pakkus. Individuaalsuse kavatsuslik arendus võimalikult täiuseni kui ka oma isiku projitseerimine teostes pole talle omased.

Eduard Vilde on imeteldav just elu sõnastajana. Väliste olude poolt vähemate takistustega on ta seda saanud teha „Mäeküla piimamehes“. Seepärast ei saagi nimetatud romaani

hinnata eeskätt kui meeste-naise kolmiku psühholoogilise probleemi lahendust ega ka mõne muu idee kehastusena, vaid tüki elu kujundusena, kus on sisuliselt üheõiguseliselt esinemas hingeelu probleemid, tüübid ja mõisa olustik lähema mineviku Eestis. Autorile kogemuslikult tuttav elu väljalõige on tõstetud kunstiks. Meie imetleme „Mäeküla piimamehe“ kunstilist kujundust, kuid ei saa öelda, et ta oleks või oleks olnud sisult aktuaalne.

Kus elus eneses on olnud tugevaid tunge, on see kokku sulades autori ideedega andnud võimsa haaravuse. Eduard Vilde ajaloolised romaanid on võrsutanud iseseisvustahet Eestis ja suudavad seda missiooni täita edaspidigi.

Elu sõnastamises peitub olemuslikult juba elulisust. Seepärast on Eduard Vilde looming leidnud lugejate südamesse tundeelava tee, hoolimata sellest, et autor ise ja paljud teised oleksid soovinud näha mitmeski kohas kunstilist süvenemist ja tihenemist.

Kuid viimistluse lõplik tähtpäev on läbi.

Nii nagu nad on — juhuseliselt kujunenud proportsioonidega, kohati uljalt vormikad, kohati ka venivad või rabadad, kuid ikkagi elujõulised — nii nad on alanud nüüd peremeheta, iseseisvat lõputut teekonda tulevikku.

D. Palgi.

Hilana Taarka †.

Setu rahvalaulu leelotajate suures peres said kuulsaks juba dr. J. Hurda päevil kolm esimese järgu rahvalaulikut tõesti imes-
tamapaneva improvisatsioonivõime ja ainetes rohkusega: Miko O'de, Martina Irõ ja Hilana Taarka. Nende keskmine lauluoskus ulatus 10 000 kuni 25 000 regivärsi-reani. 19. augustil 1924. a. suri Miko O'de. 27. detsembril 1933 suri Hilana Taarka. Nüüd on kolmest üle jäänud ainult Martina Irõ.

Setu suurlaulikute keskel oli Hilana Taarka (vallakirjas Vasilja Taarka) esimesi oma huumoriküllases nalja- ja näägutuslaulus. Sellepärast esines ta isesuguse suurusena peol ja pulmas Setumaal. Suurim au oli H. Taarkal Setu esimesel üldlaulupeol esimesena esineda tervituslauluga, mida kaasitasid saatjatena 100 üle Setumaa kokkutulnud rahvalaulikut:

„Maa üks müräs', taivas tõras',
Turutulba' üks värisi',
Liina lipu' üks libisi',
Puulehe' üks punõti',
Võso veere' üks vereti',
Utsu üks lei orasõllõ!“ —

Jaanipäeval 1921. a. oli suur au H. Taarkal eeslauljana öelda

tervitussõnu Helsingis Soome presidendile ja samuti esineda Soome üldlaulupeol.

Laulus alati võitja, suri Hilana Taarka maises elus suures vaesuses, mille ta on oma lauluski jäädvustanud:

„Olõ-õs meil põldu, midä põima’,
Olõ-õs rüki, midä rühki’,
Külä-ks võti künnümaa’,
Vald ragi mi varigu!“

Taarka koduküla oli Hilanamägi Võrumaa piiril. Oma eluloost jutustab kuulus laulik ¹⁾):

Hilana Taarka.

Foto A. O. Väisänen.

„Mu ema nimi oli Oka. 16-aastaselt võeti talle mees Härmä külast, nimega Mats. Mu ema oli ilus inimene, aga isa jälle oli sarnase näoga, nagu ma must. Me olime küll rikkad, aga isast sai joodik. Ta hakkas maid müüma, ja praegu on mu vennal järel veel ainult üks hingemaa. Neljast lapsest olen ma kõige vanem. Kui ma olin 13-aastane, hakkasin juba emaga käsikivi juures töötama, kus ema õpetas mind laulma: „Jahva’, jahva’, kivikõnõ“ jt. Ema oli tugev inimene: kolm mõõtu kartuleid võttis ta korraga selga. Suur „laululine“ oli ta ka; tema juures käisid üleskirjutajadki. Paljudes pulmades oli ta kaasitajaks, ma olin ikka temaga kaasas. Ema suri 34 a. eest. Isa maeti kalmu juba ligi 60 a. eest. — Mehele ma ei saanud. Mul oli küll kosilane naaberkülast, kuid sugulased ei lubanud tal mind võtta, sest neid oli kolm venda ja maad oli neil vähe. — Veel 50-aastaselt sain ma lapse. Seda imestas preestergi

¹⁾ Mag. A. O. Väisänen: Hilana Taarka. Kodutulõ, lk. 17—23.

ja ütles: „Kõvva jako naistörahvas!“ — Nüüd suri see „kõva naine“ möödunud jõulu viimasel pühal Võmorskis kõrges vanaduses, 84-aastasena.

Hilana Taarka poolt dr. J. Hurdale (a. 1903) ja ajaloolasele H. Prants'ule ettelauldud leelo on ilmunud täielikult Hurda „Setukeste lauludes“. H. Prants käis Taarkalt laule kirjutamas 1889. a. Dr. J. Hurda „Setukeste laulude“ I ja II köites leidub H. Taarka poolt leelotatud rahvalaule kokku 29. Lihtlaule on nendest 16, nimelt järgmise sisuga: 1. muinasusulised laulud: „Päevapoeg“, „Neiu veri“, „Hiiv hitskmehe“, „Imelik koda“ ja „Ait põleb“; 2. ristiusulised l.: „Jeesuse surm“; 3. muinasjutulised l.: „Haned kadunud“, „Hobune varastatud“, „Oravad oksalt — müügiks müüril“, „Karjaneiu ja kaupmehed“ ja „Neiu liin“; 4. neidude l.: „Neiu kiidab oma käsitööd“; 5. jõulumängu-l.: „Liigu, liigu lijnakõnõ!“; mõrsja ikmise l.: „Ristimäle (pulma kutsudes)“, „Ristimäle (saaja-päeval)“ ja „Neiu trotsijale“. — Lihtlaule leidub H. T-l samas väljaandes 13; need on järgmise sisuga: „Kosjasõit + Kalmuneiu“, „Hääl kadunud + Vend pilliks Pihkvas“, „Neiu vennad + Tänuiline lind“, „Tütar vette + Uibonõ näiokõnõ + Neiumüük“, „Kolm vaest + Härjad varastatud“ ja „Rikas kosilane + Kuhja loomine“. Pikem neist on 128-reane lihtlaul: „Kosjasõit + Kalmuneiu“.

Hiljemini on mag. A. O. Väisänen selt laulikult palju laule fonografeerinud¹⁾ ja üles kirjutanud a. 1913, 1914, 1921 ja 1922, samuti P. Voolaine ja J. Ainelo. Nende korjandusest on ilmunud vaid mõni üksik laul. Mag. A. O. Väisänen'i teatel on suurem osa H. Taarka lauldud kiidu- ja näägutuslaule jäänud siiski kirjutamata, eriti kõik see, mis ta on Setu ja Eesti poolel pulma-des ja veel oma külalistele leelotanud pärast 50 aasta vanadust²⁾.

Kõigist kolmest dr. Hurda aegsest Setu laulusangarist on soome kujur Alpo Sailo voolinud rinnakujud.

Olgu kerge suurlaulikule Setu muld!

Elmar Päss.

Professor Heinrich Koppel arstiteadlasena.

(Tema 70 a. sünnipäeva puhul.)

H. Koppel'i kuju kerkib kõigekülgse selgusega meie silmade ette alles siis, kui vaatleme tema elu ja tegevust läbi ajaloolise prisma. Et mõista ja õieti hinnata tema elu-tegevust, tuleb osata

¹⁾ Osa H. T. laulufonogramme on Tartus Ak. Emakeele Seltsis, suurem osa aga Helsingis Kalevalaseltsis.

²⁾ Mag. A. O. Väisänen: Hilana Taarka. Kodotulõ, lk. 22.

asetuda nendesse ajajärkudesse ja miljöödesse, milles H. Koppelil tuli teotseda. Arstiteadlase-ajaloolase ülesandeks jääb igakülgselt valgustada ja hinnata tema suuri teeneid Eesti arstiteaduse, Eesti ühiskondliku tervishoiu arendamisel, Eesti arstikonna kasvatamisel ning organiseerimisel jne. Selle kirjutise ülesandeks on puudutada vaid mõningaid jooni H. K. kui arstiteadlase elust ja tegevusest.

H. Koppel lõpetas Tartu Ülikooli arstiastmega, õiendas doktorandieksamid 1890. a. ja omandas 24. mail 1891. a. arstiteaduse-doktori aukraadi väitekirja kaitsmise järele teemal: „Literärische Zusammenstellung der von 1880—1890 in der Weltliteratur beschriebenen Fälle von Vergiftungen von Menschen durch Blutgift“. Väitekirja kirjutab ta farmakoloogia-instituudi juhataja prof. R. K o b e r t'i juures. Oma tööst kasustas ta väitekirjaks ainult $\frac{1}{3}$ sellest materjalist, kuna $\frac{2}{3}$ moodustas teise eritöö. Kuivõrt kõrgelt hindas prof. Kobert seda H. Koppeli väitekirja ja muu teadusliku töö väärtust, näitab ka see, et tema oma laialt tuntud toksikoloogia-õpperaamatus tarvitab selle töö sisu, allikat nimetades.

Nõudlik prof. Kobert oli sedavõrt rahul nii väitekirjaga kui ka muu hoolsa tööga, mis jätkus veel edasi tema juures peale väitekirja kaitsmist, et tegi H. Koppelile ettepaneku jääda tema juurde assistendiks teaduslikult edasi töötama, et hiljemalt ka habiliteeruda. Ettepanek oli küll meelitatav ja mõtlemapanev ning teadusemehekarjäär kuni professuurini näis kindlasti olevat avatud, kuid ainult väljaspool kodumaa piire, Venemaal, kus hästi ettevalmistatud teoreetiliste ainete õpetajad olid väga otsitavad. Peale habiliteerumist oleks tulnud paratamata lahkuda kodumaalt, sest siin poleks saanud farmakoloogiliste eriteadmistega midagi peale hakata. Läänud sajandi viimasel aastakümnel, B u d i l o - v i t š'i rektoriks olemise ajal, oli ülikooli venestamine täie auruga käimas. Eestlastel polnud mingit võimalust pääseda kodumaa ülikoolis iseseisvale kohale. Raske südamega pidi H. K. seepärast loobuma muidu meelitatavast ettepanekust ja otsima enesele muud tegevusvälja, sest ta ei tahtnud lahkuda kodumaalt.

Venemaal võis naeratada õnn ka teisel teel. H. K. võis saada dr. J. H u r d a ja keisri ihuarsti dr. H i r s c h'i eestkostel Peterburi ühes paremas haiglas ordinaatorikoha.

Juba üliõpilaspõlves oli H. K. tundnud suurt huvi silmahai-guste vastu ja töötanud sel alal nii teoreetiliselt kui ka praktiliselt. Eriti hea võimalus oli H. K-l praktiliselt lähemalt tutvuda silmahai-gustega Tartus tol ajal hästi otsitud ning tuntud silmaarsti dr. med. E. J a n n s e n'i juures, kelle era-assistendiks ta oli mõnda aega. Omandanud küllaldasi kogemusi iseseisvaks töötamiseks, satub ta siin aga ettenägemata takistustele, mis temale ei võimalda alata tegevust sel alal.

Kõige suurem võimalus oli Tartus hakata töötama sisehaiguste alal, sest siin võis läbi saada ka ilma haigemajata. Aga otse üli-

koolist tulles ei tundnud H. K. ennast selleks veel mitte küllalt olevat ette valmistatud. Otsides ülikooli kliinikute juures edasitöötamisvõimalusi, saab ta viimaks 1892. a. prof. Dehi o'lt nõusoleku asuda tema juurde sisehaiguste-polikliiniku vabatahtlikuks, palgata assistendiks. Peale sisehaigete käis tol ajal polikliinikus haigeid endile abi otsimas ka mitmesugustelt muudelt meditsiini erialadelt, nii nahahaigeid, suguhaigeid, hambahaigeid, kõrva-, nina- ja kurguhaigeid jne., nii lapsi kui täiskasvanuid, sest siis polnud olemas veel erikliinikuid. Tegevus oli väga mitmekesine ja tuli end täiendada kogu üldmeditsiini aladel. Nii teoreetiline kui ka praktiline, samuti pedagoogiline töö võlub H. K-t nii, et ta ei suuda enam sellest asutisest lahkuda. Ta hakkab otsima võimalusi, kuidas jääda ülikooliga ühendusse. See näis olevat eestlasele võimalik ainult sel juhul, kui ta hakkaks harrastama niisugust meditsiini eriala, mida Tartu ülikoolis veel ei õpetatud ja mida ka Venemaal tunti veel võrdlemisi väga vähe, mille järele aga oli küllalt praktilist tarvidust. Selleks erialaks osutusid tol ajal kõrva-, nina- ja kurguhaigused.

Läinud aastasaja viiekümnendaist aastaist alates hakkas kõrva-, nina- ja kurguhaiguste käsitlemine rajanema ikka rohkem teaduslikule alusele; selleks aitas suuresti kaasa Viini arst Adam Politzer, keda nimetatakse seepärast õigusega ka teadusliku kõrvahaiguste eriala isaks. 1861. a. habiliteerus Politzer esimesena maailmas kõrvahaiguste eriala dotsendiks Viinis ja algas siin oma loenguid. 1873. a. avati ka esimene statsionaarne kõrva-kliinik. Venemaa esimeste tähtsamate kõrva-, nina- ja kurguhaiguste eriarstide seas esineb eestlane Peeter Hellat, kes oli paar aastat välismaal mitmes kohas kõrva-, nina- ja kurguhaiguste alal töötanud ja siis Peterburis tegelema asunud nim. haiguste eriarstina. Muuseas oli P. H. ka esimese vene kõrva-, nina- ja kurguhaiguste eriarstide seltsi asutaja Peterburis ja selle seltsi esimees. P. H. kõrgest teaduslikust tasemest räägib ka see asjaolu, et 1911. a. Berliinis ärapeetud ülemaailmsel kõrva-, nina- ja kurguarstide kongressil esines ta ettekandjana peateemal ja oli valitud kongressi juhatuse liikmeks.

Et H. Koppel oli sõbralikus vahekorras P. Hellat'iga, kellega ta oli üliõpilasena Tartus ühe aasta ühises korteris koos elanud, siis on loomulik, et kõrvaarstiks saamise soov võis näida talle kergesti teostatav olevat. Paras juhus saabuski P. Hellatit isiklikult kohata Peterburis 1892. a. septembris, kui H. K. pöördus tagasi Tartu Kostroma kubermangust, kuhu ta oli kutsutud kooleraarstina mõneks kuuks võitlema seal lahtipuhkenud koolerataudi vastu. P. Hellat kiitis H. K-i mõtte heaks hakata antud oludel kõrvaarstiks ja soovitas jääda algavaks poolaastaks Peterburisse tema juurde, proponeerides ühtlasi ka läbi teha sealses Helena-instituudis nim. haiguste asjus arstidele korraldatud kursused.

Oma ülemuselt prof. Dehio'lt luba saanud kuni 1893. a. alguseni Tartust ära jääda, asub H. K. Peterburis tööle. Algab õige viljarikas töö P. Hellati juures. Selle kõrval kuulub H. K. kursusi dotsentide Lunin'i, Nikitin'i ja Jakobson'i juures ning külastab usinasti prof. Prussa k'i kõrva-, nina- ja kurguhaiguste-kliinikut sõjaväearstiteaduse akadeemias. Kooleraepideemia-arsti tasust kõrvalepandud rahaga muretsseb H. K. enesele Peterburis tarvismineva eri-instrumentaariumi, et hakata Tartus täiehooga oma uuel erialal teotsema.

1893. a. jaanuaris jätkab H. K. oma tasuta assistenditegevust ülikooli polikliinikus, kuid juba 1. okt. 1893 määratakse ta polikliiniku vanemaks assistendiks vabanenud kohale. Polikliiniku muu töö kõrval saab H. K. nüüd kõrva-, nina- ja kurguhaigete vastuvõtmise eritunnid täiesti enda kätte. Haigete arv hakkab kiiresti korras kasvama, kuigi tuleb maadelda majandusliku küljega, sest polikliiniku aastane krediit oli nii väike, et sellest midagi üle ei jäänud uue eriala kuludeks. Tuleb omal kulul muretseda instrumentaarium vastuvõtmise jaoks, osaliselt mööbel ja arstirohud. Samal ajal hakkab H. K. teotsema Tartus ka praktilise arstina peamiselt kõrva-, nina- ja kurguhaiguste alal ja omandab siin kiiresti hea nime ning kuulsuse.

1895. a. aprillis esineb H. K. arstiteaduskonna ees aruandega oma arstliku tegevuse üle kõrva-, nina- ja kurguhaiguste alal ja palub komandeerimist välismaale selle ala täiendamiseks. Prof. Dehio soojal toetusel pooldab arstiteaduskond oma istungil 25. IV 1895. a. komandeerimist, kuid ei määra selleks ainelist toetust, nii et välismaareis tuleb ette võtta omal kulul.

H. K. töötab suve jooksul Berliinis ülikooli kõrvahaiguste-kliinikus prof. Lucae juures ning kurgu- ja ninahaiguste alal prof. B. Fränckel'i ja H. Kraus'i juures. Ühtlasi käib ta kuulamas prof. Gerhard'i ja Leiden'i loenguid sisehaiguste alalt. Prof. Dehio pikaldase haiguse puhul 1897. a. tuleb H. K-l peale muu töö polikliinikus oma õlgadele võtta ka polikliiniku juhatamine ning kliiniliste loengute pidamine. Kui 1898. a. prof. Dehio asemele polikliiniku juhatajaks tuleb Moskva ülikooli eradotsent N. Saveljev, siis hindab ta kõrgelt H. K-i osavust ja võimaldab tal jääda edasi tema kohale.

1895. aastast peale käib H. K. igal suvel omal kulul välismaa kliinikutes, peamiselt Viinis, niihästi sisehaiguste kui ka kõrva-, nina- ja kurguhaiguste erialal töötamas. Sel ajal avaldab ta ka rea teaduslikke töid oma erialalt.

Arvesse võttes H. K-i teaduslikke töid ja pikaajalist praktilist vilumust kliinikutöös otsustab teaduskond 19. X 1904 anda talle sellekohase sooviavalduse peale *venia legendi* õigused. Sellest ajast peale peab H. K. teaduskonna ülesandel eradotsendina loenguid kõrva-, nina- ja kurguhaiguste üle 2 tundi nädalas. Olgugi

et aine ei olnud üliõpilastele kohustav, võtsid loenguist ja praktikalistest harjutustest osa peaaegu kõik üliõpilased. H. K. pidas neid loenguid ülesandel kuni vene ülikooli tegevuse lõpuni.

Maailmasõja ajal määrati H. K. polikliiniku juhatajaks, valiti 1917. a. sisehaiguste erakorraliseks ja 1918. a. — korraliseks professoriks. Ülikooli evakueerimisel Tartust Voroneži lahkus ka H. K. Tartust 1918. a., et jätkata oma tegevust selle ülikooli juures. Lahkumiseks Tartust andsid põhjust ka Saksa okupatsiooni aegsed poliitilised olud. H. K. vangistati lühikeseks ajaks okupatsioonivõimude käsul, selle järel kui H. K. meelituste ega ähvarduste kiuste ei võtnud vastu temale pakutud professorikohta Balti hertsogiriigi loojate ülikoolis. Voronežis jätkab ta 1919. a. oma tegevust sisemiste haiguste professorina, täites ühtlasi ka naha- ja suguhaiguste-kliiniku juhataja ja professori kohuseid.

Eesti iseseisvuse väljakuulutamisega avanes H. K-l võimalus kodumaale tagasi pöörduda, et rakendada oma tööjõudu Eesti ülikooli ja rahva kasuks. Teda ootas selleaegne Tartu ajutine ülikoolivalitsus pikisilmi, ja kui oodatu jõudis pärale, sai ta kohe kutsetulla ülikooli sisehaiguste-polikliiniku professoriks, ühtlasi ka kõrva-, nina- ja kurguhaiguste-polikliiniku ajutiseks juhatajaks. Hinnates H. K-i organisaatoriandi ja praktilist vilumust asutiste juhatamises, määras Vabariigi Valitsus ta ka Tartu ülikooli rektori. 1926. a. kevadel loobus ta vabatahtlikult kõrva-, nina- ja kurguhaiguste polikliiniku juhatamisest ja selle eriala õppejõu ülesannetest dots. E. S a a r e s t e kasuks. Jõudnud 1928. a. 65. eluaastasse, s. t. ülikooli õppetöös seaduslikult ettenähtud maksimumaalse piirini, valiti H. K. teaduskonna poolt veel 5 aastaks edasi, kuni 70-aastase eani, silmas pidades tema suuri andeid ja rikkalikke õppejõu- ja organisaatorikogemusi

Peale muu väärib tähelepanu tema teeneterikas tegevus kõrva-, nina- ja kurguhaiguste eriala väljaarendamises iseseisvaks teaduslikuks distsipliiniks ja ülikooli õppeaineks. H. K. oli endisel Vene maal üks vähestest, kes viis selle eriala õppeainena ülikooli ja hakkas jagama sellesisulist spetsiaalõpetust noorte arstide nii suurtele hulkadele. See H. K-i ajalooline teene on leidnud väärilist tunnustust ka A. P o l i t z e r'i poolt väljaantud raamatus: „Geschichte der Ohrenheilkunde“. Nii oli siis Tartu ülikool esimesi, kus õpetati kõrva-, nina- ja kurguhaiguste eriala.

Aga H. K-t ei rahuldanud ainult teadusmehe ja ülikooli õpetaja karjäär, ta rakendab rõhuvama osa oma teadmistest ning energiast oma rahva teenistusse. Kogu oma eluaja on ta rahva seas energiliselt levitanud tervishoiulisi teadmisi, küll oma rohkete populaarteaduslike kõnede läbi, küll kirja teel. Lahtipuhkenud taudide puhul oli H. K. väsimatu oma rahvalikkude selgitavate kõnedega, eriti 1894. a. koolerataudi puhul Tartus. Aga mitte ainult kõnede ja kirjutiste kaudu, vaid ka tegeva tööga on H. K. agar olnud rahva tervishoidu tõstma, võttes aktiivselt osa nimelt mitmeist

seilel alal töötavaist seltsidest — nii tuberkuloosi ja pidalitõve vastu võitlevaist seltsidest. Viimase seltsi poolt asutatud „Muuli“ leprosooriumis oli H. K. juhatajaks arstiks algusest (1891. a.) peale kuni selle asutise tegevuse lõpetamiseni maailmasõja ajal 1917. a., mille järel haiged üle viidi Tarvastu leprosooriumi. Pidalitõve uurimise tulemuseks oli H. K-l rea teaduslikkude tööde avaldamine selt alalt, nimelt „St. Petersburger Med. Wochenschrift'is“ ja Pirogov'i kongresside protokollis. 1897. a. võttis H. K. ühes oma sõbra dr. med. P. Hell a t'iga osa I rahvusvahelisest teaduslikust leepakonverentsist, mis ära peeti Berliinis R u d o l f V i r h o w'i juhatusel.

H. K. nägi varstigi, et tervishoiuliste teadmiste rahva sekka laialikandmine kõnede abil on liiga piiratud mõjuga, samuti ei täida hästi oma otstarvet kirjutised ajalehtedes, kus käsitellakse peamiselt kõige uuemaid päevasündmusi. Sellepärast tekkis H. K-l mõte hakata välja andma tervishoiu eri-kuukirja. See saigi võimalikuks tänu „Postimehe“ uue toimetaja ja väljaandja J a a n T õ n n i s s o n'i soojale vastutulekule, ja H. K. toimetusel sai „Tervis“ hakata ilmuma 1903. a. alul, esialgu perekonnalehe „Linda“ arstiteadusliku osana, aasta hiljemini aga juba iseseisvamalt „Postimehe“ kaasandena.

H. K. koostas „Tervise“ kava õige laialdase. Selle väljaande ülesandeks pidi olema üldiselt arusaadaval kujul ja keelel, siiski teaduslikul alusel:

1) Rahva tutvustamine üldiste arstiteaduse põhiõpetustega.

2) Tervishoiu tähtsuse seletamine ja tarviliku teadmise laiialt laotamine tervishoiu küsimustes: a) haiguste põhjuste äraseletamine; b) haiguste eest hoidmine; d) haiguste üldine parandamine ja haigete talitamine; e) tervishoid selle üksikutes osades: elumaja, kehakate, toit, tervishoid tööstuses, koolides jne.

3) Loomahaigused, niipalju kui neil inimeste tervishoiu kohta tähtsust on.

4) Rahva arstimise viisidest ja rohitsemisest.

5) Arstiteadusliku keele täiendamine ehk arstiteaduslik terminoloogia.

On arusaadav, et nii laialdase kava teostamine nõudis suurt ning mitmekesisist kaastööliste hulka. H. K. pöördub kaastöö-palvega kõikide eesti soost ametivendade, loomaarstide, hambaarstide ja apteekrite poole, kellelt võis loota kaastööd. Peaaegu kõikidelt sai H. K. rahuldavaid vastuseid. Aga vaatamata suure hulga kaastöö-lubadustele ja vaatamata heale tahtele koguneb tegelikke kaastöölisi siiski võrdlemisi väike arv. Nii kogub H. K. oma ümber kindlamaiks kaastöölisteks 12 eesti arsti, mõne proviisori ja hambaarsti. Et eesti keele õpetamine keskkooles neil aegadel täieliselt puudus, siis ei suutnud paljud arstid eesti keeles oma mõtteid teaduslikkude ainete üle avaldada ja toimetaja sai mitmelt poolt vahandavaid kirju: „Tahaksin mõnegi küsimuse üle kirjutada, olen

mitmel korral kirjutama asunud, aga töö ei edene kuidagi, ei saa kirjakeelega hakkama.“

Et ülesseatud kava mitte puudulikult teostada, tuli toimetajal enesel kirjutada kõige rohkem, et täita ajakirja. See suur töökoo-rem, mis H. K. vabatahtlikult enese peale võttis, kestis 1910. aastani, mil ajakiri jäi ajutiselt seisma, et 1913. a. jälle ilmuma hakata juba tekkinud Põhja-Balti Arstide Seltsi häälekandjana. Ka siin näeme H. K-t jälle tegevate toimetajate hulgas. Nüüd kasvab arstide-kaastöölise arv juba umbes kahekordseks, seltsivad veel 5 loomaarsti, mõned rohuteadlased ja hambaarstid. Seda suurt tööd, mis H. K. on „Tervise“ toimetajana ja kirjutajana korda saatnud, tuleb hinnata seda kõrgemalt, et see oli puht-aateline töö, ilma mingisuguse rahalise tasuta.

H. K-i toimetusel ilmunud „Tervis“ on etendanud palju suuremat kultuuriloolist osa, kui sellest võis toimetaja ise tol ajal teadlik olla. Need ülesanded, mis „Tervise“ toimetaja enese hooleks võttis, teostusid väga suurel määral. H. K-i toimetusel ilmunud „Tervis“ moodustab kõige soliidsema ajajärgu kogu „Tervise“ elueast, sest selle ajakirja kaastööliseks olid peale toimetaja enda parimad eesti meditsiinilised jõud, kellest paljud said pärast meie ülikooli arstiteaduse ja loomaarstiteaduse professoreiks (A. Paldrock, A. Rammul, K. Konik, S. Talvik, A. Lüüs, K. Saral) või on esinenud muidu silmapaistvamate eesti avalikkude tege-lastena (Fr. Akel, J. Luiga, J. Zimmermann, H. Leesment, H. Lohk, M. Ostrov, E. Soonets, K. Lüüs, K. Sibul jt.). Nad andsid „Tervisele“ kõige paremat, mis nad suutsid anda. „Tervise“ kirjutised ei pakkunud huvi mitte üksi laiemale publikule, vaid ka meie arstidele, ja „Tervis“ osutus algusest peale tegelikult meie arstkonna häälekandjaks, kuigi ta ametlikult sai selleks alles 1913. a. See seeme, mis H. K. pani arstiteaduse põllule „Tervise“ ilmumisega idanema, on Eesti iseisvuse ajal hakanud lopsakalt arenema: edasi-ilmuva „Tervise“ kõrval on meil nüüd puht-teaduslik arstlik ajakiri „Eesti Arst“, üks loomaarstiteaduslik ajakiri ja kaks rohuteaduslikku ajakirja: „Pharmacia“ ja „Eesti Rohuteadlane“. Kõikide nende juured viivad enam-vähem esimese „Tervise“ juurde.

Kogudes „Tervise“ ümber eesti arste, loomaarste ja apteek-reid ja rakendades neid tööle ülesseatud ühiste eesmärkide taotle-misele, lõi H. K. ühes sellega juba 1903. a. arstide tegeliku organi-satsiooni, kuigi see arstide kogu saab vormilise organisatsiooni kaju võtta alles 1913. a. Põhja-Balti Arstide Seltsi nime all, mille esimeheks oli H. K. kogu selle kestuse ajal (1912—19). Seega võime H. K-t nimetada täie õigusega kogu Eestis praegu töötavate arstiliste organisatsioonide isaks.

Eesti arstkond on kõrgelt hinnanud H. K-i teeneid Eesti arsti-teaduse alal. H. K. on korduvalt saanud ülimate auavalduste osa-liseks Eesti arstiliste organisatsioonide poolt. Ta on valitud Tartu

Eesti Arstide Seltsi esimeseks auliikmeks. Üksmeelselt otsustas Eesti Arstide Seltside Liit 1928. a. H. K-i kuju jäädvustada pronksi. See kunstnik J. K o o r t'i poolt valmistatud rinnakuju on üles seatud ülikooli kõrva-, nina- ja kurguhaiguste-kliinikus, mille asutajaks oli H. K. Kõiki H. K-i teeneid hinnates on Tartu Ülikool kui ka meie naaberriikide ülikoolid (Rootsi, Soome ja Läti) valinud tema oma audoktoriks.

Eesti arstikond soovib oma auväärt seniorile veel palju õnnelikke aastaid ja päikeseküllaseid päevi!

Kirjandus. Eesti Arst 1923, lk. 312—14; 1928, lk. 437—43; „Tervis“ 1903—10; „Tervis“ 1923, lk. 129—134; „Tervis“ 1928, lk. 185—188; Eesti avalikud tegelased; Eesti biograafiline leksikon.

Ernst Saareste.

M. Mõtslane 50-aastane.

Käesoleva aasta 6. jaanuaril sai viiekümneaastaseks Mats Mõtslane (Mart Kiirats), kelle kirjandusliku toodangu kohta sel puhul katsume anda lühikese ülevaate.

Eraelus alul kooliõpetaja, siis seltskonnategelane ja põllumees, kasustab Mõtslane tegelikus elus omandatud mitmekesiseid kogemusi oma kirjanduslikes teoseis peamiselt õpetava ja õigele teele juhtiva eemärgiga: Mats Mõtslane on eeskätt kirjanik-rahvavalgustaja, mitte kirjanik-kunstnik. Ei stiililt ega kompositsioonilt ole tema teosed tähelepandavad, iseloomukujutajana jääb ta sageli pinnapealseks ja loogiline sündmustikuarendaminegi pole tema tugevamaid külgi, kuigi ta oskab jutustada huvitavalt ja mõnikord põnevaltki. Mõtslase raamatute eesmärgiks ja vooruseks on ajakohastest päevaküsimustest esilekerkivate probleemide käsitlemine ja kõigest käsitledust õpetlikkude, manitsevate või hoiatavate järelduste tegemine. Mida laialdasemaid hulki haaravad on päevaküsimused, seda innukam on Mõtslase käsitusviis ja seda rahuldavamad on sageli saavutised ka kunstipärase terviklikkuse mõttes; kõige ebaõnnestunumaiks aga tuleb pidada tema tosinani ulatava teostearvu seast neid, mille sisuks on vaid keeruliseks aetud sündmustik ilma mingi erilise tendentsita (*Kusta Poland*, 1920; *Külaotsa Hannes*, 1929).

Ent sellised teosed kuuluvad Mõtslase harvade erandite hulka; suures enamikus on tema raamatud, nagu ütlesime, õpetliku eesmärgiga, alates omal ajal üsna silmapaistva menu osaliseks saanud esikteosega *Kraavitajad* (1906), mis käsitleb maakooliõpetajaseltskonnategelase eluraskusi. „Kes külakooliõpetajaks hakkab, sel olgu raudne tervis, terasest närvid ja teemandist tahtmine“, järeldab autor *Kraavitajate* sündmustekäigust, mille varal ta püüab lugedat veenda, et maale sattunud haritlasist-idealistidest olude sunnil paratamatult „ühed kõdunevad vaimliselt, teised ihuliselt“.

Kuid arvustavalt raamatusse suhtuv lugeja — eriti kui see on meieaegne, kirjeldatavast ajajärgust veerandsaja-aastase vahe- maaga lahutatud lugeja — ei saa jätta siin juba märkimata, et vähemalt peategelase allamägemineku põhjuseks pole niipalju külaelu mõjud kui tema enda nõrk iseloom. Ebakohaselt valitud peategelane kipub hiljemini mõnikord tumestama Mõtslase teoste õpetlikku tagamõtet ja kahjustama sündmustikust tuletatavaid tõdesid. Eriti maksab see omavahel sisemises suguluses olevate teoste *Mõrane hing* (1930) ja *Kevadised vood I* (1931) ja II (1933) kohta, mis kirjeldavad kahe jõuka suurvalu laostumist õeldavasti sel põhjusel, et praegune a e g nõuab taluomanikult liiga laialdast jõukillustamist, enda rakendamist liiga mitmekesiste ülesannete ette, mäherdune põhjus aga nii siin kui seal on vaid näiline. Tegelikult laostuvad nii Tiidu *Mõrases hinges* kui Toomari *Kevadistes voogudes* noorte peremeeste iseloomunõrkuse ja liigse laiu- tamise ning au- ja kuulsuse-tagajamist tõttu. Nii *Mõrasesest hingedest* kui *Kevadistest voogudest* jääv mulje on seepärast kuidagi tasakaalutu ja laialivalgus, nõnda et õpetlik tendentski ei pääse täies ulatuses mõjule ega ole küllalt veenev. Kummagi teose puht- õpetlik külge kipub jääma tagaplaanile miljö kirjelduse ja üldse seltskonna iseloomustuse ees, mis ongi Mõtslase tu- gevamaid külgi nii seninimainitud teoses kui ka ülirohutatud moraa- liga romaanis *Liblika lend* (1926) ja *Mu kodu* (1927), eriti aga Mõtslase senise toodangu tippsaavutistes *Hilda Kõrevares* (1928) ja *Mäng* (1930).

Liblika lend kujutab mõne aasta eest meie avalikkuses nii roh- kesti kõne all olnud probleemi: lastekoolitamise ja üliõpilastest- perepoegade ulaelu laastavat mõju taludesse, kuna *Mu kodu* näi- tab, kuidas laostumise äärel seisvat talu ratsionaalse majapidamise varal lühikese ajaga taas õitsele viia. Kummaski teoses ei säästa autor värve peakujusid ja nende tegusid kirjeldades, olgu värvid tumedad või roosilised. Isegi puhtpraktilisi õpetusi põllumajan- duse alal jagatakse heldekäeliselt, eriti romaanis *Mu kodu*, mis pai- guti võib täita kas või põllumajandusliku käsiraamatu aset, mida aga sellest hoolimata selle optimistliku põhitooni tõttu ka linnaini- mesed meelsasti on lugenud ja loevad.

Vähimini rõhutatud ja läbipaistev on õpetlik tagamõte romaa- nides *Mäng* ja *Hilda Kõrevares*; esimene neist juhatab, *Mu kodu* põhimõtet teisendades, ulaelu elavad haritlased maale loovale tööle, linnaelu ja eriti n. n. parema seltskonna elu halastamatult hukka mõistes ja ebameeldivaimais värves kirjeldades, niisama kui paar aastat varemini ilmunud *Hilda Kõrevareseski*, mille peamiseks üles- andeks just ongi kujutada „seltskonda“ moodustavate inimeste pahesid ning „avaliku arvamise“ hoolimatut ülekohtu ja kahepaik- sust.

Olgu siiski nimetatud, et Mõtslane üheski teoses ei piirdu ühe ainsa põhi-idee või probleemi käsitlega, vaid kuhjab neid mõni-

kord ühte teosesse nii palju, et raskeks muutub üksikute niitude jälgimine ja paiguti ebaselgeks jääb, mida kõike autor on tahtnud ütelda. Alati aga püsib Mõtslane tänapäeva-küsimuste raames, ikka on ta aktuaalne, katsub lahendada pakilisi keerdsõlmi, püüab õpetada just seda, mis parajasti kõige vajalisem, ning juhtida välja ummikust, mis parajasti kõige ängistavam. Tõsi küll, päevaküsimused vananevad ruttu, — keda huvitab praegu veel kunagise külakoolmeistrist-kraavitaja kurbloomus, mis ammugi on mattunud minevikku ühes endise küla ja endiste külaoludega? Ei huvita isegi enam „liblikalennulised“ korporandist-perepoja seiklused ja nende laostav mõju isatalusse, sest et seegi aine on muutunud juba ajalooliseks. Ühes vananenud probleemidega vajub aga ka neid probleeme käsitlev teos ise paratamatult ajamerre ja kaotab olemasolu mõtte. See on kurbloomus, mille eest pole pääsemist aktuaalseid küsimusi jälgival ja neid lahendada katsuv kirjanikul-rahvaalgustajal, kelle teeneid omal alal sellepärast ometigi ei saa alahinnata. Eriti siis, kui teoseis päevaküsimuste lahenduse kõrval on midagi, mil ei puudu jäädavam väärtus, nagu Mõtslase toodangus miljöö kirjeldustel, peamiselt maaelu alal, mida ta põhjalikumalt ja üksikasjalisemalt tunneb kui linna tõusikute elu, kust siiski ka on pärit nii mõnedki unustamatud pildikesed, mille huvitavus ei tarvitse kahaneda neisse kätketud moraaliõpetuste vananedes.

M. Sillaots.

Inimesenahast pastlad ja inimeserasvast küünlad.

Laialt tuttavaks on saanud Kreutzwald'i „Eesti ennemuistsete juttude“ Parknaha-kaupmees (Paiklikud enim. jutud nr. 2). Ei ma väida, et rahvasuu seda nimetatud Kreutzwaldi teoses esinevat muistendit varemini laialt oleks tundnud, vaid et teos selle jutu on laialt tuttavaks teinud. See muistend kõneleb, et Laagnamäel¹⁾ kuulvalgetel öödel raudriides sõjamees Pontus valge hobuse seljas müüa pakub pargitud inimesenahku, mis ta lasknud sõjas surma saanud meeste seljast nülvida ning parkida ja mida ta siis kõikjal kasustanud, kus muidu loomanahka tarvitatakse. Et tal enne surma veel hulk tarvitamata parknahku üle jäänud, ei leidvat ta ennemini rahu, kui need on ära müünud.

¹⁾ Imelikul viisil kirjutab Kreutzwald Laagnamägi, kuna mäe tavaliselt Laasnamäeks hüütakse. Laagnamägi ei lähe ühte sakslas-tegi nimetusega Laaksberg, vahel ka Laaktberg. Kreutzwaldi Laagna tuletab meelde Vaivara khk. Laagenat, kuid neil ei ole teineteisega midagi tegemist.

See Pontuse ehk parknaha-kaupmehe muistend annab meile toorusepildi muistsest inimeste nülгимisest, inimesenahkade parkimisest ja naha kasustamisest. Säärast inimesenaha kasustamist tunneb veel teine koha külge köitmata muistend. Tapalt on „Viendas rahvaraamatus“ nr. 40 trükitud „Inimese nahast pastlad“. Kuna Kreutzwaldi üleskirjutatud muistend kõneleb peale muu inimesenahast tehtud saabastest, kuuleme viimatini-metatud raamatust inimesenahast tehtud pasteldest. Viimase muistendi sisu on lühidalt järgmine: Peremees palkab enesele sulase tingimusega, et see peab peremeest niikaua teenima, kuni peremehe poolt antud pastlad on läbi kulunud. Sulane kannab, kannab, aga pastlad ei kulu. Aasta möödus, pastlad ikka alles läbi kulumata. Targalt saadud nõu peale matab sulane pastlad paariks päevaks maha. Kolmepäevase mullas pidamise järel pastlail ühe päevaga augud põhjas ja paar päeva hiljemini on neist veel närud järel (E. 5799).

Koeru teisendi järgi lubatakse mehele 10 vakka nisu, 10 vakka rukkeid, 10 vakka kaeru ja 10 vakka otri teenistuseaja eest, mil mees paari pastlaid ära kannab. Mees arvab kauba enesele kasuliku olevat, märkab aga peagi, et pastlad kuidagi läbi ei kulu. Mees katsub pastlaid käial kulutada, aga kõik asjata, pastlad ei kulu aasta jooksul kõige vähematki. Targalt nõu küsides kuuleb mees, et pastlad olevat inimesenahast ja et nad ainult siis läbi kuluvat, kui neid mõni öö mullas peetakse. Sulane pääseb targa õpetuse täitmise järele teenistusest vabaks (E. XII, 7).

Tarvastu teisendi järgi satub peremees mõisnikuga tülli. Nuhtluseks määrab mõisnik peremehe niikauaks mõisa teenistusesse, kuni peremees mõisa poolt antud paari õhukesi pastlaid on ära kandnud. Peagi märkab peremees, et pastlad muutuvad iga päevaga paksemaks. 20-aastase teenistuse järel on pastlad ikka veel terved. Viimaks õpetab tark: Sul on inimesenahast pastlad. Sa kulutad nad ainult siis läbi, kui nad ööseks seina äärde viid, kolm peotäit mulda peale viskad ja ise ütled: Aamas daep skallum duteõw delo tsallum! (= Mullast oled võetud, mullaks pead saama). Mees teeb nii ja leiab, et pastlad on teisel hommikul muutunud mullaks (E. 14 229 jj.).

Hurda kogust ei ole A. Aarne ühtegi sellekohast muistendit üles märkinud, aga vististi peaks mõni seal leiduma. Kasustada olevaist muistendeist ei selgu pastelde saamise viis; tähendatakse ainult niipalju, et nad olevat inimesenahast tehtud. Niisuguste inimesenahast pastelde kohta valitseb igatahes arvamine, et nad on nii-ütelda põlised, läbi kulumata, kui neid mõneks ajaks ei panda mulda või kui neile nagu surnule ühes matusesõnadega kolm korda mulda peale ei visata.

Imelikul viisil kannavad või antakse niisugused pastlad kanda isikutele, keda tahetakse kauemat aega lasta palgata teenida. Et

keegi oma tahtmise järgi kokkuhoidliku isikuna seesuguseid past-laid kannaks, sellest vaikivad muistendid.

Pontuse muistend räägib surnute seljast naha nülgi-misest. Keskajal nüliti aga nahka elusategi seljast, olgu kas piinamise või karistamise otstarbel. Rooma-Saksa keisri Joosep I ruhtluseseadus määrab, inimese seljast lõigatagu rihmu kuni kannani. Ränga kuriteo puhul riputati veristesse haavadesse veel pipart ja soola. Timukas lõikas ühe käega noa varal rihmu, teisega aga rebis need seljast maha (Fehr, Massenkunst im 16. Jahrhundert, lk. 35). Zürichi linnaraamatukogu Wickiana kogus leidub 1581 Nürnbergis ühe rihmalõikamise kohta pilt ja kirjeldis. „Kolm päeva piinati teda; esimesel lõigati rihmu ta kehalt ja valati palavat õli sisse, teisel põletati ta taldu“ jne. (Heinemann, Der Richter und die Rechtspflege, lk. 113). Üldse tarvitati keskajal karistuseks niisuguseid piinamisviise, mida vaadates ihukarvad püsti tõusevad ja milliseid, võiks arvata, ainult saadan põrgus võib välja mõtelda. Säherduste piinamiste kõrval jääb surnute nülgimine täiesti varju. Ma ei ole tabanud kirjeldisi, millest selguks, et Eestis oleks elusate kurjategijate seljast rihmu lõigatud, vähemalt kohtuotsuse järgi. Ivan Julma ajal olid aga muidu Eestiski hirmsad metsikused võimalikud.

Ebausku andis põhjust inimesenahka palju tarvitada. Ühest tatari khaanist kõneldakse, ta lasknud enesele vaenlase nahast valmistada sadula. Atsteegid nülgisid vanal ajal vaenlaste seljast nahku ja tarvitasid neid trummide põrisemapanemiseks, oletades, et nahaomaniku sugulased kardavad põrinat ja seda kuuldes põgenevad kabuhirmus. Türklastest teatakse, et nad keskajal oma kilpe katnud inimesenahaga sel otstarbel, et vaenlaste nooled ja mõõgad ei teeks neile viga („Viljandi Uudised“ 1929, nr. 8).

Isegi raamatute köitmiseks kasustati vanasti inimesenahka, mida saadi tavaliselt tapetud kurjategijatelt. Ei tahaks meelsasti uskuda, et inimesenahast köide oleks erilise kestvuse omandanud, nagu seda väidetakse pastlaist; minu arvates kestab seanahka köidetud raamat kauemini.

Enam kui inimesenahaga, teevad eesti muistendid tege-mist inimeserasvaga, mitte üldiselt inimeserasvaga, vaid sellest rasvast tehtud küünaldegaga, mitte igapäevaseks tarvitamiseks, vaid erakorralisteks üritusteks, nimelt varguse kordaminekuks.

Mõnikord tungib varas magamistuppa, kus on mitu isikut magamas, ja viib sealt hulga saaki, ilma et keegi kuuleks või ärkaks. Seesugusel puhul seletatakse magajate mitteärkamist ja mitteküülmist sellega, et varas tarvitanud inimeserasvast küünalt. Ei või ütelda, et rahvasuus kuigi palju leiduks sellekohaseid muistendeid; Aarne loendis puudub sääraste liik täiesti. Et sellekoha-

seid lühikesi muistendeid leidub vähe, siis on Aarne need vist ebausu alla arvanud.

Inimeserasvast küünla kohta seletab rahvasuu: Inimeserasvast tehtud küünlal on see omadus, et laseb magajale raske une peale tulla, nii et ta midagi ei kuule. Isegi mittemagajaid uinutab küünal, kui sellega nägemata pääsetakse ärkvelolijate juurde. Kohe tuleb neile raske uni peale. Varas võib teha, mida iganes tahab; keegi ei näe ega kuule (E. XI, 4). Kuusalu teate järgi ei mõju küünal ärkvelolijasse, jätab aga ometi nimetamata, kas ärkvelolija on samas ruumis, kus varas (E. 3132). Tapa teade näikse rõhku panevat sellele, et küünal varga käes põlegu: „Kes varastada tahab, see tehku surnud inimese rasvast küünlaid; siis ei kuule keegi, kui see küünal käes põleb“ (E. 15 131). Narva teade paneb rõhku ainult mittenägemisele: „Suurtel varastel on inimese rasvast valmistatud küünal ja sellega võivad nad igal pool käia, ilma et keegi neid näeks“ (E. 23 432). Vastseliina teate järgi põletavad vargad majas salaja ka surnu juukseid majarahvale raske une tekitamiseks (H. III, 28, 811).

Korra võtnud varas inimeserasvast küünla, läinud sellega öösi mõisa vargile. Sakste toas maganud kuri koer, aga see pole teinud küünla põlemise ajal mingit häält ega ole kuulnud midagi. Varas avanud kõikapid ja kummutid, võtnud palju kulda ja hõbedat kaasa. Jah veel enam: mees läinud sakste magamistuppa, riisunud härral ja proual tekid pealt, niisama teises toas ka preilil. Teisel päeval maganud kõik õhtuni, enne kui ärganud. Siis alles märganud nad, mis oli sündinud. Kõik imestelnud, et nad tundide kaupa ilma tekita olid maganud ega sugugi polnud vilu tundnud (E. XI, 4).

Selle muistendi järgi mõjub inimeserasvast küünla maagiline vägi isegi loomadesse, vähemalt koerasse, uinutades teda niisama raskelt magama kui inimesi. Ja seesugune kunstlik uni kestab kaua: ööst kuni järgmise õhtuni.

Kuusalu muistend tunneb abinõu unest äratamiseks. Tavaline äratamine ei mõju säärasel puhul, ei hüüdmine ega isegi magaja raputamine. Kui kellelgi võimalik on küünalt kustutada, kaob küünla maagiline vägi. Kuusalus suigutab varas magajad sügavasse unne, kuna ta ise läheb keldrisse vargile. Veel mitte uinunud, vist teises ruumis viibiv peremees märkab varast ja sulleb keldriukse, teda sinna vangi jättes. Kodakondseid äratada katsudes ei saa ta neid kuidagi une küüsisist lahti. Teades, et muld küünla kustutab, viskab peremees läbi prao keldrisse küünla peale mulda. Küünal kustub. Äratamise peale ärkavad kodakondsed nüüd kohe, kaebavad aga, „et nad suurt vaeva kannatanud, otsekui oleksid nad kellegi all olnud tallata“ (E. 3132).

Inimeserasvast küünalde päritolu ja hankimise kohta teab rahvasuu harukorral koguni seletust anda: „Muiste tõmmatud õige

sagedasti kurjategijaid võllasse. Niisuguseid poodud kurjategijaid võtnud vargad võllast maha ja lõiganud nende rasva ära. Sellest rasvast valmistatud siis küünal“ (E. XI, 4). Ühe muistendi järgi ilmub surnukeha võllast maha võtja juurde kole karvane elukas; mahavõtja põgeneb, surnut sinna jättes (E. XII, 26).

Kurjategijate võllassetõmbamine vastab täiesti tõsioludele; poomissurm kuulus sagedate nuhtluste hulka. Nii kirjutab Tallinna Toompea koguduse soome õpetaja a. 1696, et ta 5 aasta jooksul saanud 100 eestlast võllasse (M. J. Eisen, Eesti mütoloogia III, lk. 22). Aga mitte ainult Tallinnas ei poodud kurjategijaid, vaid muiski meie kodumaa linnades, jah isegi maal, kus veel meie ajani leidub võllanimelisi kohti, koguni Võlla vald. Igatahes oli täielik võimalus olemas inimeserasva saada. Kui kurjategija oli võllas surmatud, oli ta nii-ütelda lindpriiks saanud.

Iseküsimus on ometi, kas Eestis tõesti inimeserasvast küünlaid on tehtud. Muistendid igatahes väidavad seda. Ent paljudest muistenditest teame, et need on rahvusvahelise sisuga. Just sama, mis mujal, võõrsil, tõendatakse ka Eestis olevat sündinud. Ükski eesti muistend ei kuuluta, et küünalt just Eestis oleks kasutatud, vaid sündmuskoht jäetakse lahtiseks. Mulle ei ole ühtegi kultuuriloolist ürikut silma puutunud, mis valgustaks inimeserasvast küünla tarvitamist, küllalt aga sellekohaseid andmeid Saksamaalt, eriti laste sõrmede otsastraiumist.

Samasuguseid arvamisi inimeserasvast küünla mõju kohta kui Eestis tuntakse Soomeski. Nii näiteks räägitakse Nurmes: Kui inimeserasvast küünal on põlemas, ei ärka ükski üles (E. 63 693). Mouhijärvel jälle teatakse: Suured vargad toovad surnuaialt inimeserasva ja teevad sellest küünla; see küünal uinutab kõiki (E. 63 692).

Mulle näib, et võõrsilt saadud aineid on Eestis tarvitatud ja neile siin säärane kuju antud, nagu oleksid nad siin ellu tekkinud. Saksamaal arvatakse inimeserasvast küünalde tarvitajateks tihti nõidu, Eestist ei ole ma senini teateid leidnud, mis seesuguse küünla tarvitajaks teeksid nõia.

Eesti muistendite seast ei ole ma tabanud ainustki, mis oleks rõhutanud sääraste küünalde hankimist laste kehadest. Eesti muistendid mööduvad tavalisest küsimusest inimeserasva päritolu kohta; nad asetavad meid teostunud tõsiasja ette: küünal on olemas. Saksa muistendid sellevastu püüavad meile enamasti alati küünalde päritolugi kohta seletust anda: need ei ole sugugi pärisküünlad, vaid laste sõrmed, kas sündimata või enne ristimist surnud laste sõrmed. Tekib küsimus: kust saadakse sündimata laste sõrmi? Selle küsimuse vastust ei jäta saksa muistendid võlgu. Jah, enam veel: me tabame selle kohta koguni ajaloolisi andmeid, kuna Eestis teated inimeserasvast küünalde kohta esinevad ainult muistendites.

Saksa uurija R. Köhler kirjutab selle kohta: Nürnbergi timukas Frank jutustab, et ta tapnud 1577 Bambergis mõrtsuka, kes kolmel raskejalgsel naisel kõhud lahti lõiganud. 1601 saanud sama timukas Nürnbergis surma mõrtsuka, kes 20 inimest tapnud, nende hulgas mitu rasedat naist, kelle kõhud ta pärast lahti lõiganud, lastel käekesed otsast ära lõiganud ja neist varastamaminekuks küünlaid teinud (Meister Frantzen, Nachrichten; ära trükitud ajakirjas Zeitschrift für die deutsche Mythologie IV). Paraku ei anta sel puhul teateid selle kohta, kuidas mõrtsukad laste käekesest küünlaid valmistanud.

Sakslaste arvamise järgi süttivad säärased küünlad koguni iseenesest ja teevad kandja nähtamatuks; vastu omaniku soovi võib neid kustutada ainult rõõsa piimaga (Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens II, lk. 229). Bosnias arvatakse iga surnuliiget toovat nõiduslikku und (Krauss, Religiöser Brauch, lk. 146). Ungaris tehtud nähtamatuks moondavaid küünlaid sünnituse ajal surnud naisterahva verest veel 1900 (Gross, Handbuch I, lk. 529). Venemaal on seesuguseid ebauskliku otstarbega tapmisi veel 1869, 1881, 1887 ja 1904 juhtunud (Krauss, Relig. Brauch, lk. 144).

Mulle kättesaamatus teoses „Philo Magiologia“ (768) kirjutatakse: Laste käsi nõuavad niisugused varastamishimulised kurjategijad, kes lastel need mõrtsukate poolt või eneste poolt lahti lõigatud raskejalgselt naistelt on maha raiunud või hauast välja kaevatud ristimata lastelt võtnud. Vargakäsi võtavad nad aga õõsi teatud ajal võllas rippuvailt vargailt. Nende laste- ja vargakätega ja nende juures tarvitavad nad nõiasõnu ja tempe selleks otstarbeks, et nad inimesi majades, kuhu nad kavatsevad vargile minna, lasevad nii raskesse unne uinuda, et keegi ei või ärgata. Nii sündinud, sütitavad nad need laste- või vargakäed, et nad nagu küünlad põlevad ja neile valgust näitavad.

„Philo“ teate järgi ei valmista vargad seega sugugi küünlaid, vaid hangitud käed põlevad nagu küünlad ja annavad neile tarvilikku valgustust. Ikka ei võeta selleks kogu kätt, vaid tihti ollakse rahul sõrmega.

Selle kohta toob teateid veel L. Fischer: „Kui vargad sündimata lapse ühe sõrme sütitavad ja see põleda nagu küünal, ei või, ütlevad ebausklikud, keegi majas üles ärgata ja nad saavad rahulikult varastada. Sellepärast surmavad nad raskejalgseid naisi, et nende lastelt sõrmi saada (Buch vom Aberglauben, lk. 155).

Edasi annab seletusi sama asja kohta Montanus: Ristimata laste liikmetega pandi toime mõnesugust nõidust. On valitsemas ebauski, et vargad võivad ristimata lapse käega lukku avada ja majadesse märgatamata sisse pääseda. Et aga katoliku usu mail ristimist, vähemalt hädaristimist, kohe peale sündimist unarusse ei jäeta, oli raske saada niisugust õiget abinõu; seepärast tulid

vargad hirmsale mõttele, tappa viimase järgu raskejalgseid naisi, et sedaviisi saada ristimata lapse kätt. Muistendites leidub veel praegu niisuguseid eesmärke. Veel 18. sajandi algusest (1700) on seesugune kuritegu Düsseldorf'i lähedusest kohtuaktides (Die deutschen Volksfeste, lk. 88).

Isegi Rootsis tunti sellist ebausku. Seda tunnistab „hiljutine“ juhtum seitsmendat korda 1693. a. trükitud Harsdörffer'i teoses „Der grosse Schau-platz jämmerlicher Mordgeschichte“, lk. 182. Kaks röövlit tungivad Upsala ligidal talumehe kallale ja röövivad talt ta raha. Talumees palub armu, öeldes, tal olevat kodus raskejalgne naine. Kui röövlid seda kuulevad, annavad nad mehele ta raha tagasi ja lubavad talle veel 100 taalrit, kui ta naise neile välja annab. Talumees läheb koju ja kõneleb naisele, ta müünud maja ära. Nuriseva naise kutsub ta enesega kaasa kaupja murdma. Naine aimab halba. Mööda minnes venna juurest, kes kütt oli, palub naine venda salaja talle järele tulla. Kui talumees naisega on määratud kohta röövlite juurde jõudnud, saab talumees palga ja põgeneb. Röövlid seovad naise puu külge kinni; üks tahab ta kõhtu lõhki lõigata; vend aga surmab ühe röövli ammuga ja lööb teise maha ning viib vangina Upsalasse, kus röövel peale tuliste tangidega põletamist rattal surmataks. Enne kui röövel teenitud karistuse saab, tunnistab ta, et tal ja ta seltsimehel olevat juba kahe sündimata lapse südamed olemas ja nüüd lootnud nad omandada kolinanda. Nendega oleksid nad siis võinud võita kõik inimesed, endid nähtamatuks muuta, suurt rikkust kokku koguda ja kõiksuguseid imesid teha.

Rootsi teadetest selgub, et ei tarvitatud mitte ainult ristimata laste käsi ja sõrmi, vaid ka südameid. See tuletab meelde taanlase Hebbe saatust Järvamaal. Sakalased kiskusid Hebbel siskonna ja südame elusalt välja, küpsetasid südant tulel, jagasid selle eneste vahel ja sõid, et saaksid tugevaks kristlaste vastu (Läti Hindreku ajaraamat, XXVI, 5). Kuna rootsi teadetest ei selgu, mida röövlid kavatsesid südametega teha, kas süüa või kuidagi muul viisil nende varal pääseda eesmärgile, pannakse Läti Hindreku teates rõhku südame söömisele, millest erilist jõudu loodetud. Südamete söömist tuntakse Saksamaalgi. 1750 hukati Bai-reuth'is keegi mees, kes oli tapnud 8 raskejalgset naist, lõiganud nende kõhud lahti ja söönud laste veel sooje südameid, lootes, et ta pärast üheksa südame söömist omandab võime lennata (Lammert, Volksmedizin im medicinischen Aberglauben in Bayern, lk. 84). Kuid see olgu mööda minnes nimetatud; siin ei käsitle ma söömist, vaid liikmete või küünla varal majasse pääsemist ja valgustust.

Laste sõrmede otsastlõikamist tuntakse Helveetsiaski. Selle kohta annab peale muu järgminegi teade tunnistust. Ristimata lapsi tuleb öösi pärast palvekella helistamist vaikselt maha matta,

et nõiad ja nõiameistrid ei saaks teadet haua kohta, — muidu tulevad nad ja võtavad lapse väikese sõrme välja, mis neile rahaaugu kaevamisel nagu küünal valgust annab (Rochholz, Alemanisches Kinderlied aus der Schweiz, lk. 344). Helveetsia teated erinevad Saksa omadest selle poolest, et lapse sõrme ei tarvitata ainult vargile minemiseks, vaid ka varanduse väljakaevamise abinõuks.

Kuna ennenimetatud saksa allikad lihtsalt vargaid laste sõrmede otsastlõikajaiks tembeldavad, peab Grimm seesuguse kuriteo kordasaatjaiks nõidude, juurde lisades, et nad laste rasvast valmistavat võide ja et võllasse poodud vargalt lõigatud sõrm samasugust mõju avaldavat kui lapse sõrm (Deutsche Mythologie, 4. tr. II, lk. 898).

Veel kaugemale ulatub säärane usk. Hämaraid näpunäiteid laste sõrme kasutamise kohta ebausklikuks otstarbeks leidub Hispaaniastki (Wolf, Proben portugiesischer und catalonischer Volksromenzen, lk. 146). Aga Prantsusmaal, Austrias ja Mehhikoski öeldakse seesuguseid küünlaid kasustatud ega veel täiesti kadunud olevat („Viljandi Uudised“ 1929, nr. 8). Vist tuleb viimast väidet nii mõista, et küünalde kasustamine ei ole meie päevilgi veel täiesti kadunud. Kust aga saadakse meie päevil sellekohaseid küünlaid, selle kohta ei anta seletust.

Juudid usuvad, et kui surnuaia äärde maetud enneaegu sündinud lastest tehtakse küünlad, need küünlad kõik ukсед avavad ja kandja teevad nähtamatuks (Perez, Chassidische Geschichten, jutus Wenn man sagt).

Tekib küsimus: miks tapsid kurjategijad naised nende kõhust laste sõrmede kättesaamiseks, kui ju ometi, nagu Grimm seletab (D. M. II, lk. 898), võllasse poodud varaste sõrmed omandasid samasuguse väe ja võllas sagedasti rippus vargaid? Seda küsimust selgitab W. Mannhardt järgmist viisi: Paganuseaegsed germaanlased pidasid hinge pea tuuleõhuks, pea tuleks (Germanische Mythenforschungen, lk. 269). Sündimata lastel on veel hingeline loomus, nende kehasid arvati valgustavaks. Et hinged ise nähtamatult esinesid usuti, et nähtamatus siirdub neile, kes käivad selle hingelise valguse paistel (Zeitschrift für die d. Mythologie IV, lk. 185). Mannhardt jätab seletamata, kuidas avaldas võllasse poodud varga sõrm samasugust valgust kui sündimata lapse sõrm. Varga sõrmest ta ei väida, et see annaks valgust. W. Wundt seletab omalt poolt: Inimese keha osad ja väljaheited, mingisugused isikulisse omandisse kuuluvad esemed, ka temaga lähemalt kokkupuutunud ained ja esemed, nagu riistad, söögid ja joogid, on niinimetatud hingeliste omaduste kandjad (Seelenträger). Kehast lahutatud osad jäävad ühendusse hingega, aga mitte ainult seda, vaid omandavad iseäralikel juhtumel lahus olles suurema jõu, kui neil oli olnud täielikus ühenduses (Völkerpsychologie II, 17 jj.). Mingisugune maagiline vägi selt-

sib nendega ja nii siis maagilise väega ühendatud, saadavad inimese keha osad kehast lahus olles mõnikord suuri asju korda, vähemalt rahvausu järgi, moondudes pea tervise parandajaiks, pea loomulikule inimesele võimatute tegude kordasaatjaiks.

Igatahes näikse Saksamaa ebausklikud palju maiamad olevat laste sõrmede kui võllasse poodud varaste sõrmede peale: Speieris pidi mineva sajandi algusel vahte määratama surnuaeda valvama, et ristimata maetud lapsi hauast välja ei kaevataks ega neil sõrmi otsast lõigataks (Lammert, Volksmedizin, lk. 84). Eestis ähvardatakse Narvas igäuhte, kes kavatseb surnut hauast välja kaevata, üles puua (M. J. Eisen, Eesti mütoloogia III, lk. 23), ei nimetata ometi, missugusel põhjusel oli surnuid kavatsetud välja kaevata.

M. J. Eisen.

Mustvees tänini säilinud alasaksakeelse kirjaga kivi ja seal varemini leidunud märkidega kivid.

Mustvee alevis on praegu veel alles kivi, mille peale on raiutud alasaksakeelne kiri. 1900 sai kivist teada ja 1903. (või juba 1902.) aastal laskis kivist valmistada ülesvõtte Tartu linna II jsk. praegune politseikomissar härra Anslang, kes oli tol ajal Mustvees ametis. Päevapildistas J o h. K a m p u s.

Nagu näha ülesvõttest, mille lahke omanik andis tarvitada, asus kivi tol ajal Mustvee jões parempoolse kalda ligiduses.

1910. a. tõmmati see kivi jõe puhastamisel jõest parempoolsele kaldale (umbes 150 sülda jõe suubumiskohast Peipsisse), kus kivi asub praegugi. See on punakat värvi raudkivi. Kivi kõrgus maast kuni tema kõrgema kohani on 88 sm., tema madalama kohani 20 sm. Kivil on ülemist pinda, kus asub kiri, tema laiemast kohast 190 sm., tema kitsamast kohast 135 sm. 1910. a. arvati kivi umbes 300 puuda raskuseks, kuid ta võiks ka kergem olla.

Tartu õpetatud Eesti Selts sai kivist teada ja selle seltsi tollaegne esimees dr. W. Schlüter muretses enesele Mustveest ligemaid teateid ja päevapiltliku ülesvõtte, millel on kõrgepinnalised tähed tumedaks tehtud; tähtede madalad vahed on heledamad.

6. (19.) okt. 1910 pidas dr. W. Schlüter selle kivi kirja üle Õ. E. Seltsis ettekande (Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1910, lk. 134—136). Ta seletab, et kiri näib pildil selge olevat, kuid üksikud kirjatähed jäävad siiski tumedaks ja ei ole võimalik kirja sisu ning mõtet avastada; niipalju

on selge, et kiri on alasaksakeelne, nagu seda tõendavad mõned kindlasti loetavad sõnad, nagu: de · ſten · den · Tähtede kuju juhib 15. sajandisse. Ta luges kirja järgmiselt:

dat · ue · de · ſten · den · verent....
· bervere · let · leſt · wten †

Ta ütleb, et kirja all olevat veel mingisugused märgid, tähed või vapikontuurid, mida ei saa ära tunda ega lugeda. Dr. Schlüter mainib veel: Maarahvas rääkivat, et selle kivi all peituvat varandus. Selle kivi kõrval olnud jões veel teine kivi, mis olevat aga lõhutud; tükid leiduvat veel vees; see kivi kandnud mingit aasta-

Pildistis 1. Kirjaga kivi praegune asukoht ja ümbrus Mustvees. See kivi on mõlemast suurest kivist parempoolne, pildile vaadates. (Oma ülesvõte.)

arvu ja võtme kujutist. Dr. Schlüter'il oli kavatsus kõnesolevat kirjaga kivi Õ. E. S-ile hankida, kuid see kavatsus jäi teostamata.

Kõnesoleva kivikirja pildistise oli saanud ka Riia ajaloo- ja muinsusteaduse seltsi esimees, praegune linnabibliotekaar dr. N. Busch. Selle Riia seltsi koosolekul 13. oktoobril 1910 võttis ta kõnealuse kirja lugemise kõne alla. Tema luges seda kirja järgmiselt:

lant · u[o]r · de · ſten · den · verent.
ueruere · ſet · leſt · wten †.

Niiviisi loetud kirja mõtet seletas ta järgmiselt: „die Landgrenze lässt der Stein dartun, den vereinbarte Zusicherung setzt“ (Rigasche Zeitung, 10. nov. 1910; Sitzungsberichte der Gesell-

schaft f. Gesch. u. Altertumskunde der Ostseeprovinz Russlands 1910, lk. 137). Nii pidi see kiri dr. N. Busch'i seletuse järgi olema piirikivi Tartu piiskopi ja ordu maa-ala vahel. Kui see seletus vastaks tõele, siis oleks pidanud (vähemalt kirja raiumise ajal) Peipsi järvest alates piiriks olema Mustvee jõgi ja mitte umbes 9 km lõunapoolsem Omedu (Kullavere) jõgi, nagu seda siit-saadik üldiselt arvati ning kaartidele märgiti, ja nagu see veelgi esineb J. Jensen'i „Eesti ajaloo atlase“ kaardil a. 1933.

Dr. W. Schlüter leiab, et see dr. N. Busch'i seletus võib isenesest paista vastuvõetavana, jätab aga siiski mõnd raskust ja kahtlust (Sitzungsberichte 1910, lk. 136).

Dr. Busch'i seletuse kohaselt aga parandasid oma ajaloolised kaardid L. Arbusov'id, senior ja junior.

Nende ridade kirjutaja tutvus ligemalt Mustvee kivi kirja ülesvõttega, kui registreerimisel olid Torma-Lohusuu kihelkonna kiriklikud mälestusmärgid (a. 1926 stud. J. Hiimets'a poolt), ja hiljemini, kui õp. J. Hiimets kirjutas ja esitas magistritööna „Torma kihelkonna ajaloo“ (1932), sest et kõnesoleva kivi kirja seletusest on oleb osalt Torma kihelkonna piiride küsimus orduajal. Küsimuse lahenduse otstarbel käisin 1932. a. sügisel isiklikult ühes abijõu stud. Kr. Waldman'n'iga ja kunstnik Mõttu s'ega Mustvees. Viimase ülesandeks oli valmistada kivi kirjast kipskoopia (mida tuli 1933 veel täiendada), mis oli määratud usu-teaduskonna kabineti jaoks, kus see koopia praegu ka asub. Ka 1933. a. suvel olin abijõuga Mustvees, peaaesjalikult, et otsida veel teisi märkidega kive, mis kohalikkude inimeste jutustuse järgi seal varemalt on olnud, ja kontrollida tehtud kipskoopia täpsust.

Mustvee kivi kiri on 2-realine ja on paigutatud 3 kontsentriilise poolringi vahele, mille raadius on vastavalt 65, 50, 33½ sm. 2 poolringi vahe ja sellega tähtede kõrgus on umbes 14 sm. ja I rea lõpu poole 13,5, lõputähel 13 sm. Sirgjooneliselt mõõtes on I rea pikkus 124 sm., II rea pikkus 97 sm. Tähed on 15. sajandi gooti minusklid. Viimase rea kirja kaare keskelt umbes 52 sm. allpool on veel osalt vaevalt märgatav umbes 1 m pikkune tähtede rida ja selle rea lõpu all veel neli posti. Need umbes 10 sm. kõrgused tähed ja postid tähendavad a s t a a r v u. Kirjakaarte ja aastaarvu vahel on paraku osa pealispinnast murdunud ja seisukord veel halvem kui aastaarvu suhtes. Ühe väikese raiumisjälje alusel ja appi võttes üht vanema aja ülesvõtet arvan, et siin võis olla mingi embleem; vahest oli see laeva kujutis.

Kirja lugemise raskused on peaaesjalikult just sellest tingitud, et tähtedel on mõned osakesed ära hõõrdunud või ära pragunenud, ära killustunud veevoolu ja eriti jäämineku läbi kevadel. Nii võib mõni täht kahtlaseks ja tumedaks muutuda või oma osalise kujuga isegi sarnaneda mõne hoopis muu tähega. Et sel kivil needki

tähed nii kaua on vastu pidanud, on suurel määral tingitud graaniitkiviiliigi tugevusest ning vastupidavusest. Seda kivi on ka inimesed, kohaliku rahva teadete järgi, mitmel korral juba tahtnud ära lõhkuda ja ehitisteks või teede sillutamiseks kasustada, nagu see on juba paljude teiste suurte kividega Mustvees sündinud, millest mõnedel ka mingisugused märgid või kujutised öeldakse olnud olevat. Juba dr. Schlüter mainib, nagu nägime rahvajutu järgi, mingit suurt aastaarvuga ja võtmekujutisega kivi, mis omal ajal ära lõhutud. Pikemalt esildab kohalikkude inimeste juttusid

Pildistis 2. Mustvees olev kirjaga kivi jões. (Foto Joh. Kampus'e ülesvõte a. 1903 või 1902.)

mingisuguste märkidega varustatud kividest Mustvees päevapilt-nik J o h a n n s o n'i rääkimise järgi mag. Hiimets oma mainitud töös.

Nendest juttudest võiks ehk järgmist järeldada:

1 Peale kõnesoleva alasaksakeelse kirjaga kivi tunnevad kohalikkude inimeste jutud veel a) jalasääre ja saapakontsa kujutisega märgitud suurt kivi, mis olevat nüüd lõhutud, b) võtmekujutisega keskmise suurusega kivi, mis olevat nüüd samuti lõhutud ¹⁾, c) 2 sääreluu kujutisega väiksemat kivi. Vahest on veel teisigi olnud. Hr. Anslang peale kirjaga kivi ja võtmetega kivi teisi märkidega kive siin ei tunne.

2. Kõik need kivid asetsesid jõesuudme ligiduses.

¹⁾ Mustvee kivitee sillutamiseks a. 1905 (härra Anslang'i teatel).

3. Kõige kaugemal jõesuudmest oli meie kirjaga kivi, teised kivid olid jões temast allpool, mitte väga kaugel üksteisest.

4. Kõnealune kirjaga kivi oli alguses kaldal, aegade jooksul tõstsid veevoolud ja jäätükiid ta üles ning viisid edasi jõkke, kust ta siis jälle uuemal ajal välja kaldale toimetati. Vahest on ka ülepea kõik märkidega kivid omal ajal alguses kaldal olnud.

5. Need kivid kuuluvad teatavas mõttes ja teataval viisil ühte. Seda ühtekuuluvust seletati viimati nii, et salakiri kivil ühes märkidega teistel kivil juhatavat varanduse juurde, mille Peipsi poolt Mustvee jõe laevadega tulnud sõjamehed peitnud tamme alla, mis kasvanud praeguse Mustvee alevi kohal metsas. Muidugi ei tarvitse see kõigi nende kivide ühtekuuluvuse kirjeldus täpsalt vastata tõelisele alglikule ühtekuuluvus-viisile.

6. Nagu eelmisest punktist juba selgub, on Mustvee jõe suudmel ja selle ligiduses juba vanal ajal, kui Mustvee alevi asemel oli mets, olnud laevu ja sõjamehi.

Et selgusele jõuda, mis kividega meil siin õieti tegemist on, peame esikätt otsustama, kas kirjaga kivi on piirikivi Tartu piiskopi maa ja ordumaa vahel. Selleks on kõigepealt tarvis kirja tõeline tekst kindlaks määrata.

Silmas pidades eespool-mainitud raskusi tähtede lugemisel, olen kogu kirja täiendatud koopia ühes varemate pildististega üksikasjalisele uurimisele võtnud, et selgitada, mis seal praegu tõeliselt olemas, mis paarikümne aasta eest pildististel veel olemas oli ja missugused jäljed kivil juhivad praegu puuduvatele täheosakestele. Jõudsin kirja teksti suhtes, tänuga ära kasustades või arvestades ka eel- ja abitöid, järgmistele otsustele:

Kirja esimene post ei kuulu nähtavasti esimese sõna postide hulka, vaid raamistikku, mis ümbritseb kirjarida. Esimene sõna on dat (da on siin ligatuur, s. o. kokkupõimitud tähekuju, rp. dit. Seega ei saa seda sõna lugeda: lant.

Teise sõna viimne täht on „t“ (mitte r), nii ei saa seda sõna lugeda „ur“. Kahtlase sõna „ur“ tähenduse asjus pöördusin Hamburgi professori Borchling'i poole (kes on eriteadlane alasaksa keele alal) ja saatsin talle kirja pildistise. Tema leidis, et tekstis ei seisagi sõna „ur“, vaid tema arvates olevat seal: ift. See näib õige olevat, sest viimane täht osutub, nagu öeldud, „t“-ks.

Kolmas, neljas, viies sõna on kõigile selge: de. ften : den .

Kuuenda sõna esimene täht on „b“ (mitte „v“), seega peab minu arvamist mööda seda sõna lugema: berent (mitte verent).

Seitsmenda (II rea esimese) sõna lugemine on mulle kõige suuremat raskust valmistanud, kuigi oli selge, et see peab olema mingi berenti lisanimetus.

Aga missugune? See oleneb osalt sellest, kas II rea alul ole-
vad mingisugused kriipsud moodustavad mingi tähe (näit „v“) või on need loomuliku murdunud pinna jäljed. Järgnevad postid moodustavad kindlasti mingi tähe. „v“-ks ta hästi ei sünni, ka „d“-ks vaevalt, ennemini võiks ta olla vahest „b“. Alles palju hiljemini märkasin, et tähe all näib veel mingi murdunud osa olevat. Lõpuks selgus, et tähe murdunud ülemised otsad on teravad olnud; seega peab see täht olema „y“. Mitmesuguste võimalik-
kude kombinatsioonide järgi jäin peatuma sõnale: yervere.

Pildistis 3. Mustvee kivi kiri: tähtede kaju esialgse märkimise järgi umbes 1910. a. (Päevapiltnik Johannson'i ülesvõte.)

K a h e k s a s s õ n a on kindlasti: let (mitte: jet), sest selle sõna esimene täht on kindlasti sama, mis ü h e k s a n d a s õ n a esimene täht, milline sõna on selgesti lejt.

K ü m n e s s õ n a on: wten.

Terve kiri oleks seega:

dat · (rp · bit ·) ist · de · ften · den · berent
yervere · let · lejt · wten

(v. pildistis 4). Need sõnad tähendavad tõlkes: See on seekivi, mille berent yervere laskis (lêt) viimati (lejt)

välja tõmmata (?) (wten). „Viimati“ tähendab siin minu arvates viimsena. Et täppis aastaarv on juba olemas ja märkidega kive on teisigi, siis ei oleks vahest sobiv, tõlkida „left“ siin sõnaga „hiljuti“. „w“ sõnas „wten“ tähendab muidugi pikka „û“-d. Adverbina uten tähendab: väljas, välja, väljaspool, väljapoole, pöörd-sõnana tähendab „uten“ õieti „välja andma“, „välja pöörama“, „tõendama“, „esildama“, kuid „ûten“ kirjutati kergesti ka „ût-ten“ asemel, mis tähendabki „välja tõmbama“. Ühe „t“ välja-jätmine selles sõnas on seda arusaadavam, et ü oli selles sõnas pikk ja „t“-tähe kahekordsus ei kostnud sellepärast rääkimisel eriti välja.

Kirja all on aastaarv ja see käib tõenäoliselt

m · IIII Ixx IIII (=1474)

Nagu näeme, ei seis kivi kirjas midagi sellest, et see kivi oleks olnud mingiks piirikiviks.

Mis otstarve oli siis aga sel kirjadega kivil ja samuti teistel märkidega kividel, kui nad esimesega ühte kuulusid? Võib arvata, et need kivid igatahes Mustvee jõega (Mustjõega), eriti jõesuudmega nii või teisiti ühenduses pidid olema.

Mustvee jõgi on tol ajal nähtavasti veerikkam olnud kui praegu. Veel 1789 teatab Hupel (... Statthalterschaft ... 1789, lk. 457), et kevadel paisuvat see jõgi väga suureks, nagu seda osalt, kuigi mitte sel määral, nüüdki veel juhtub.

Et Mustvee jõgi tol ajal pidi sügavam olema kui praegu, selgub ka sellest, et sealne Peipsi-äärne pind järjekindlalt olla tõusnud ja tõusvat.

II järgu tee, mis rööbiti Peipsi kaldaga ja kalda ligiduses viib lõuna poolt põhja poole, näib kaunis vana olevat; ta läheb ka üle Mustjõe ja ühineb siis Rootsi kaartide järgi Tartu-Narva (hiljemini Tartu-Peterburi) peateega.

Sel vanimal ajal siin silda arvatavasti ei olnud; seepärast peab eeldama, et ülesõidu teenistuses oli mingi parvetamislootsik (nn. „vere“ alasaksa keeles). Mõne kaardi järgi näib varemalt üleminekukoht järve praegusest äärest natuke kaugemal ja kirjaga kivi praeguse asukoha ligidal olnud olevat. Vana tee, mis siit üle käis, on praegu veel hästi ära tunda ja rahvas nimetab seda „rootsiaegseks teeks“. Enne praegust järveäärset silda olnud seal sild. See vana tee ja vana ülekäik jõest on oma suunas kaunis ligidal vanale endisele kõrtsile. Peab isegi arvama, et Peipsi kallas 460 aasta eest vanale ülekäigukohale palju ligemal oli kui praegune järve kallas. Nii oleks tol ajal tarvitatud tee ja ülekäik ka järve kalda ligiduses olnud.

Peipsi järve suubuvad jõed olid teatavas mõttes ka ühenduseloojad Peipsi järvega ja said seepärast teatava määrani ka osa sellest tähendusest, mis oli Peipsi järvel.

Peipsit kasustati muidugi eeskätt kalastamise otstarbel, nagu sellest on sageli juttu lepingutes venelastega; aga teda kasustati ka läbikäimiste ja sõdade otstarbel venelastega.

Kõnesolevalgi ajal oli vahekord venelastega, eriti pihkvalastega, väga põnev ning kindlusetu. Aga 7. jaanuaril 1474 pikendas Liivimaa venelastega rahu 20 a. peale; 13. jaanuaril tegi seda Tartu.

Pildistis 4. Mustvee kivi kiri: kipskoopial kindlaks määratud tähtedega.
(Oma ülesvõte.)

Kuid 1478 oli jälle kokkupõrkeid ja 1. jaanuaril 1480 algas ordumeister Berend von der Borch täielikku sõda (väljudes Marienburgist). Vähe aega hiljemini läksid Viljandi, Järva, Tallinna, Färnu, Rakvere, Narva ordualade käskijad ühes Tallinna, Harju ja Viru meestega üle Peipsi Oudovat põletama. Veebruari lõpul ja märtsi alul oli ordumeistril uus sõjakäik Pihkva vastu; aga ta pidi tagasi tõmbuma, sest tal ei olnud Peipsil laevu sõjajõududega, seepärast et tallinlased ei saatnud tarvilikke laevamehi ja ordumehed ei oskavat laevadega ümber käia. Sel puhul kirjutas ordumeister Tallinnale 2 säilinud kirja (14. apr. ja 30. mail 1480), milles ta muuseas seletab, et Peipsi (Peybass'i) valdamisel on põhjapanev tähendus sõjas Venega. Ilma laevadeta ja ranna-

kaitseta Peipsil langeb ühelt poolt Liivimaa venelaste laastamisele ja riisumisele ohvriks ja teiselt poolt ei saa liivimaalased omakorda edukalt pihkvalasi rünnata ega nende maid laastata.

Sama aasta augustikuu sõjakäigus olid tallinlased varustanud Peipsi laevad meestega ja Tartu piiskopp oli omad laevad meestega saatnud. Ent venelaste vasturünnak oli kole ning metsik. 1483 tehti teatavaks ajaks rahu.

Ei ole võimata, et seesuguste olukordade jooksul on ka Mustjõe suudmes olnud laevu ning sõjamehi ja muid käijaid, omi ja võõraid, nagu ka kohaliku rahva jutud seda mainivad, kuigi nähtavasti hiljema aja kohta.

Sõja-, kindlusetuse- ja hädaohu-seisukordade puhul oleks iseenesest mõeldav, et jõesuudmeid püüti laevadele sulgeda ka kividega. Kuid selle tegevusega ei näi hästi sobivat ka mitte ühe „t“-ga harilikult kirjutatav pöörd sõna „uten“. Ei näi ka mõtet olevat jõe põhja paisatavaid kive varustada kirjadega või märkidega, hädaohuaegadel ei võinud seks aegagi olla. Pealegi tähendas kivile märgitud aastaarv 1474 rahuaastat, kus jõesuu sulgemist enam tarvis ei võinud olla. Kui me isegi tahaksime oletada, et aastaarvu tähtede hulgast vahest üks „x“ (=X) on kustunud ja aastaarv ehk oli alglikult 1484, oleks ka see aasta jällegi rahuaasta, sest et 1483, nagu nägime, tehti rahu.

Paremini sobiks ehk siis juba „uten“ adverbiaalses tähenduses. Kirjaga kivi oleks siis see kivi, mille B. Y. viimati välja jättis, kuna muid kive varemalt oli jõkke paisatud.

Kõige sobivam näib ehk ikkagi „u t e n“ ü t t e n t ä h e n d u s e s olevat. Seisukord oleks siis järgmiselt kujunenud: Korraldati jõesuudme sobivat ühendust Peipsiga ja vajalikku jõest ülekäimist. Selleks puhastati jõesuu ja võeti jõest välja palju kive. Pidades silmas, et teised märkidega kivid kirjaga kivist jões allpool olid ja kirjaga kivi viimati välja tõmmati, peab arvama, et jõesuu puhastamist alustati ehk Peipsi järvest kuni kirjaga kivini.

Väljavõetud kividest varustati mõned üksikud märkidega ja vähemalt üks isegi kirjaga. Kirjaga ja märkidega kivid asetati vahest ülesõidukohale või muidu käidavamale kohale. Kahetseada tuleb, et need märkidega kivid on hävinud ja purustatud. Nii ei ole võimalik nende märkide algupära ning tähendust selgitada ega järele katsuda, kas mitte ehk mõned neist kivist ei moodustanud alguses ühe terviku ja nende üksikud märgid mingisuguse ühtlase kujutise.

Kõnesolevas kivi kirjas öeldakse, et selle kivi (ja vist teisedki kivid) laskis välja võtta Berent Yervere. Niisugust liiginimetust kohtame mujalgi. Ta on tuletatud kohanimest iervere, yervere. Güterurkunden I, lk. 220 on jutt Nicolaus Jerver'est, kes Viljandi ringkonnas (in districtu Velinensi) 1421 ära müüs oma Jerver'i-nimelise 4 adramaaga koha (curiam). Ta oli ordu vasall.

Üht teist Nicolaus Jerwer'et kohtame 1415 Tallinnas Oleviste kiriku preestrina (Livlands Geistlichkeit; U. B. 5, nr. 2028). Seda nime kirjutatakse vahel ka: Gerwer, Gherwer (Livlands Geistlichkeit).

Kas see isik, keda me kivikiri nimetab, on oma liignime juba varemalt omanud või selle Peipsi-äärselt kohalt omandanud, on praegu raske otsustada. Järvere nimelise koha olemasolu Peipsi järve ääres või ligiduses oleks iseenesest loomulik olnud, liiatigi et Torma kihelkond rikas on -vere lõpuga kohanimedest. Ka oleks sel korral veel võimalik, et mõni tolaeaegne Järvere nimeline koht esineb hiljemini teise nime all või mõne teise nimetusega koha hulgas selle osana. Berent Yervere oli arvatavasti ordu vasall või muidu ordu teenistuses.

O. Siid.

Kirjanduslik ülevaade.

O. Luts: **Tagahoovis**. Jutustus. Noor-Eesti kirjastus Tartus 1933. 187 lk. Hind 4 kr.

Oma uues jutustises kirjeldab Luts agulit. Ja mitte tänavakülset agulit, vaid selle viimseid soppa — tagahoovi. Pealegi sellist tagahoovi, millele annab värvingut veneline ollus. „Tagahoovis“ ongi peamiselt kirjeldis Vene emigrantide elust. Puhtvene perekonna kõrval torkab silma meile tüüpiline nähtus eesti meestest, kes on kosinud vene naise, ilma et kirjanik sellest teeks mingit probleemi.

Esimestelt lehekülgedelt sigineb mulje, nagu oleks selle jutustise „kangelane“ Tatjana Nikolajevna, endise vene kohtuametniku lesk, kes nüüd agulikeskuses oma kahe alaealise lapsega elatub õmblustöödest. Kuid peagi selgub, et Tatjana on selles jutustises ainult üks paljudest. Ta paistab silma vähem oma osa tähtsuse kui intelligentsuse ja südamepuhutuse poolest keset aguli harimatust ja kasimatust. Tatjana kannatab temale võõras keskuses teisiti kui need, kes sünnipäralt kuuluvad oma ümbrusesse, ja et ta oma siseilma poolest paremat väärt on kui see, mis elu talle osaks annab, see tagab talle kirjaniku kui ka lugeja kaastunde.

Lutsu jutustise tõeliseks kangelaseks pole üksik isik, vaid vana puulogu-maja avara hoovi viimseis soppis, n.-õ. tagahoov oma elanikkude kogumikuga ning siit edasi maailmaga, mis siia satub. See on ühe kärje läbilõige tänapäeva aguliühiskonna mesipuust, selles massi-läbilõikes tüüpiline aja hingeelule ning kirjanduslikule taotlusele.

Lutsul on suur seltskondlik talent lugejat sisse talutada oma tege-laskonna askeldustesse, mis käesoleval juhul kergendub asjaoluga, et agulimajade õhukesed vaheseinad tööpoolest ei võimalda sigineda mingisugust omaette elu... Me astume küll tegelikult vaid Tatjana Nikolajevna korterisse, kuid südaõöst hoolimata tajume, kuis kogu maja alles rõkkab õhtupoolest elust. Purjus kiromant Pastelli (alias Pastel) jamab oma armukese Bertaga. Vabakutseline „hr. Menusk“ (kõõrdsilmade pärast Silk-Leivaks hüütud), kes hangeldab viina ja neitsidega, trallitab seina taga oma kaubatarvitajaid. Autojuhi Timka sõbranna kostitab hilist külalist, kes mehe kojutulekul osutub endiseks kaardiväe ohvitseriks Beljskiks: kaklus, peks, haavade sidumine. Siis saabuvad joomingult koju „bratja rasboiniki“, kohtunikulese kostilised Bražnikovid. Kui ülemine majakord lõppeks uinub õhtustest rahutustest, algavad alumisel

korral juba hommikused askeldused. Pesunaine — Veika vanamoor — võtab söömu ja peksuga vastu oma õöhulkurist tütar. Kingsepp Kapral asub togima saapatohlusid. Voorimees Kohv rakendab pekstes ja vandudes hobust. Nurgaadvokaat Vint algab oma „juriidilist tööd“ sellega, et kirub armsaid naabreid, kes unerahu ei anna, ning töötab põlema pista kogu selle „ussipesa“.

Päevavalguses osutub tagahoov täis lapsi, kanu ja kanasõnnikut. Prügikast „haiseb kui katkupesa“. Pumpkaevu ümber askeldab naine, kes peksavad keelt, söimlevad ja kaklevad. Suuremate „kadriilide“ puhul avanevad aknad ning kogu maja elab maksuta vabaõhu-etendusele kaasa.

Omaette elu elab autokuuri ja talli rahvastik. Seal maoleb sasidele ja lillaprillitseb „kolmekondi-konjaki“ aurudes siidivendi, nagu maaler Trei, plekisepp Trumli-Sass ning kunstkärner Soin, kes selle pätte sisaldava garaazi on ristinud villa Hortensiaks. Need siin on kõik endised inimesed, kes ammu pulbriks on jahvatanud oma elu.

Mingi näiliku varguse puhul tuustib kriminaal-ametnik läbi kogu tagahoovi, mille puhul avanevad toredad võimalused tutvuda korterite nii ainelise kui moraalse sisustisega.

Lutsu tagahoovis järjest miski seikleb ja sekeldab, kuid haaravat sündmustikku ei sigine. On traagilisigi juhtumeid, kuid neisse hoidutakse süvenemast. Intriiigi niideseadlemisel harrastab Luts siin peamiselt tootsilikku vembutlemist, tema faabula hüpleb rohkem koomilisel rööbastikul. Jutulõng vuriseb lutsulise libedusega, alul on hoogu, siis hakkab tunduma väsimust ning tüdimust (näiteks naiste retk kaupmees Tibilkin juurde) ja lõpp loidub hoopiski. Luts lihtsalt lööb käega ning jätab oma tegelaskonna sinna paika. Kolib ainult Tatjana Nikolajevna tagahoovist tänavaäärseesse majja.

Nagu öeldud, vene ollus mängib Lutsu jutustises peaosat. Kuid seejuures ei aseta ega lahenda kirjanik mingit erilist venelist probleemi. Kõik on ainult inimesed. Endine kaardiväe ohvitser Beljski vägistab endise vene kohtuametniku lese Tatjana Nikolajevna. Jõukas kaupmees Tibilkin võimutseb oma kaasmaalaste turjal. Rahvuslik ühtekuuluvus ei etenda Lutsul osa, kui inimene tahab inimese kulul elada ja lõbutseda. Samuti on Lutsu tagahoov täiesti süütu mingist ühiskondlikust mõttest. Lutsu naturalismil puudub zola'lik sümbolinägemus, ideeline kandvus, üldse mingi probleemistik. Ja kuna tosinat saatust tahetakse valgustada vaevalt paarisajal leheküljel, siis ei või selles ruumis signeda midagi põhjalikumat — pinnalisest reportaazist. Tõelik tagahoov vajaks ideelise sisevalgustusega suurt romaani, nähtud kaasaegses ühiskondlikus probleemistikus. Kuid antudki kujul ei puudu „Tagahoovil“ teatud puhtlutsulik võlu, mis teeb kergeks tema raamatute lugemise — ning raskeks nende arvustamise.

H. Raudsepp.

Juhan Jaik: **Võrumaa jutud II**. Kirjastus „Kooperatiiv“ Tallinnas. 1933. P. Liivaku kaas ja illustratsioonid. 142 lk. Hind 2 kr.

Üheksa aastat tagasi ilmutas Juhan Jaik oma „Võrumaa juttude“ I ande Ed. Viiraldi illustratsioonidega. See raamat võitis enesele püsivama koha. Võrreldes toonast raamatut praeguilmunuga, s. o. mälestades toonastest jäänud muljeid ja kõrvutades neid vastloetuga, märkad, et raamatute välimus ja ehestik on kujunenud tähenduslikuks nende sisugi kohta. Kui võrra originaalsem ja meisterlikum on E. Viiraldi looming P. Liivaku omast, peaaegu sama võrra kipub teisejärgulisem olema praeguse ande sisu. Ja seda peamiselt lokaal-koloriidi kahvatumise pärast teises andes. Käesolevaid jutte ei saa kaugeltki selle õigusega nimetada Võrumaa juttudeks kui esimeses andes avaldatuid. Nendes ei ole enam seda esisünni-

värskust. Nad on hulga enam ja rida nendest päriseltki „internatsionaalsed“ oma tegevuspaiga ja kolgavärvingusetuse poolest. Tõsi, leidub ju vastilimunudki teoses sidemeid oma nurgaga, nagu novellis „Tuuts-Juhani esimest sorti kivi“ tegevuspaigaga Lätimaa piiril ja toimingu iseloomu kohalikkusega, samuti novellis „Peninukkide Kirges“ oma rahvasuuliste pärimustega Ivan Julma ja ta peninukkide sõjaretke aegadest. Ka „Pidus pahandusega“ leidub pisut võrumaalikku, kuid ainult mõnes asukoha nimes, kuna sündmestik ise ja tegelased võivad sobida ka teise maakonda, kuivõrt nad üldse sobilikud on. Nõnda leidub veel siin-seal võrumaalisi kohanimetusi ja sugemekesi, kuid ainult puht dekoratsiooni või veelgi kõrvalisemas tähenduses, näit. jutus „Savi-Juhani Türgi sõjas“.

Hoopis vabad lokaalsusest on aga novellid „Kukku“, „Nõiakott“, „Veripunane koidutäht“, „Nõiakott“, „Kaks painajat“, ka „Tondirätsep ja karud“ sisuliselt võttes.

Juba esimeses andes harrastas J. Jaik liialdusi, ebareaalsusi, müstikat, muinaslugu. Selles andes aga on ta siirdunud kaugemale fantastikasse ja võimatumasse. Tal on siin kerge asi inimesi lendama panna, kaarna-kivi abil kohutavaid kunsttükke sooritada, ilmatumaid maid läbi ratsutada, hullupikki tagaajamisi toime panna j. s. s. Selle fantastikaga võiks Jaik enam imponeerida algavale lugejale kui ilukirjanduses kogenule. Ehk oleks olnudki otstarbekohasem eraldada puhtfantastiised lood eriraamatusse noorsoo jaoks ja n. n. Võrumaa jutustikku täiendada veel mõninga aja kestes.

Raamatu eelistatavam osa on novellid „Kukku“, „Nõiakott“, „Kaks painajat“ ja osaliselt „Tuuts-Juhani esimest sorti kivi“ selle olustikulises ning reaalsemas osas.

Hoopis erikoht kuulub novellile „Veripunane koidutäht“, mis ei ole külaajutt ega mille fantastika ei tee vaba lendu võimatusse, vaid milles kirjanik oma kujutlusvõime abil taotleb lähedale tuua ning võimalustega tihendada kuulsat Sigtuna linna hävitamise lugu eesti viikingite poolt. Õieti on selle novelli faabulaks tolle retke eellugu, lähem põhjus ning üksiku inimese osamängimine, nagu autor seda luuletab. Siin on meil ainult huvitavat ühtesattumist uusimas kirjanduses, nimelt teeb Jaik ekskursiooni meie kaugesse ajalukku samuti nagu K. A. Hindrey oma triloo-gias „Vikerlased“. See on siis juba teine katse elustada ilukirjanduslikus vormis meie ajaloo koidikut (arvestamata sellekohaseid lavateoseid kui eriotstarvet teenivaid ja ooperilibretosid kui kirjanduslikult vähekaalu-vaid). Ja tulemused on siingi tähelepanavad. J. Jaik on siin oma fantaasiat mõistlikult kasustanud ja tänuhinnamisse ülesandesse rakendanud.

Kena looduslooke on „Kukku“, kirjutatud paiguti Juhani Aho taoliselt: „Mu õnned pole paigalpäisivad ega tuhmuvad. Neid on mul palju, neid on mul kogu silmapäär, ent nad on suvililledena kaduvad. Kui õieti tulisilmad kustuvad, jääb järele väsinud tüvede alasti argipäevane vaev“ (sõrendus minu). Siin on Jaigis jälle luuletaja esle kerkinud. — Jaik on ainet käsitlenud erilahtekohast: tavaliine hurjutav suhtumine käo võõraste peessa munemisse on võetud endast-mõistetavana, loodusliku hoolimatusena ja rõõmsa ning optimistliku kõli-naga on läbi viidud kogu novell, õigemini miniatüür.

Huvitav on jutustis „Nõiakott“, mida võiks pidada päriselt nagu omaaja rahvavalgustajate sulest kirjutatud õpetlikuks looks: jumalakartlik talurentnik, kes suure hoolega harinud oma rukkipooldu, tõstetakse kadet-seva naabri intriigi mõjul talust välja sama naabri hooletusse jäetud maadele ning peab oma südame-aardelise rukkipoollu jätma vingumehele. Uues talus aga asub vaene mees hoolega töösse, minnes külvama ikka kahe kotiga. Seda teist kotti ta kunagi ei ava. Talude vahetusele järgneb aga looduse õnnistuse pöörang tagakiusatu kasuks ja vingumehe ning teiste

naabrite kahjuks. Selle ning salapärase koti mõjul hakatakse jutukangelast kahtlustama nõiduses. Ametivõimud tulevad kohale, avatakse kott ja kõigi häbistavaks üllatuseks ilmub kotist piibel. — Jutt on kirjutatud nõnda, et selle õpetlik maik kaob hoopis talupoja põlluarmastuse-idee varju, tagakiusatu kroonimine looduse poolt õnnistusega on reaalselt täitsa põhjendatud, piibli kotiga kaasaviimine külvamisele on originaalne ja liigutav ja kogu mulje novellist on: elurõõmus, kena külajutt.

„Kaks painajat“ on humoristlik kirjeldis omaaegsest talupoja hädast kahe alatise hirmu all: mõis ja kirik; need võivad sundida ja vaevas pidada inimest ka tema puhkuse õiguses.

J. Jaik ei ole probleemikirjanik ega võitleja, ta on jutupuhuja, kes oskab jutustada; tal on huumorit ja palju kodunurga kogemusi-mälestisi; aga ta võiks veel paremini jutustada, kui ta vähem tõttaks ja oma jutud hoolikamalt trükki saadaks. Nüüd märkad isegi autorikorrektuuri puudusi käsikirjas (nimede vahetusi, teovahetusi jm.). Kui J. Jaik ise võtaks oma kunsti karm-tõsisemalt, siis kindlustuks märksa ka tema kirjaniku-positsioon.

A. Adson.

Leida Kibuvits: **Rahusõit**. K.-ü. „Loodus“ Tartus 1933. 208 lk. Hind 1 kr.

1932. aastal „Soomustüdrukuga“ võidetud positsioone kindlustab Leida Kibuvits möödunud aasta lõpul ilmunud „Rahusõiduga“. Kui selle noore naiskirjaniku arengusse ootamatut seisakut või tagasiminekut ei tule, siis ehk astub ta varsti üle piirjoone, mis lahutab paljutootavaid algajaid küpsuseteed sammuvaist meistreist.

„Rahusõit“ igatahes on uueks tõenduseks, et Leida Kibuvitsal pole mitte ainult head tahet, vaid on imesteldaval määral ka võimist. Kompositsiooniliselt küljelt „Soomustüdrukut“ tunduvalt ületades on „Rahusõit“ oma laadis laitmatu teos: täitsa terviklik, ühtlane, igakülgselt tasakaalustatud väike maiuspala neile, kes kirjanduses oskavad hinnata lopsakat värskest ja värviküllust.

Vaatlusalaks on „Rahusõidus“ üsna kitsas väljalõik igapäevasest reaalelust, kuid seda väikest argipäeva-elu tükikest on täpsalt ja selgelt nähtud ning niisama täpsalt ja selgelt kirjeldatud. Tegelasi pole siin kuigi palju, kuid igaüks neist on teravalt piiritletud plastiline kuju, igaühele fangeb valgustus erivarjundis. Suurima hoole ja armastusega käsitleb autor muidugi sündmustiku keskkuju, punapeast noorikut Eege't, kes oma ebatavalise iseloomuga nii väga ärritab lihtsameelseid kaasinimesi. Igapäevase elu pisiasjus saamatu, pikatoimeline ja loomult kinnine Eege Praakli on huvitavaks uustulnukaks meie kirjanduse võrdlemisi vaeses ja vähe vaheldust pakkuvast naiskujude-galeriis. Näilise passiivsuse taga kirklik, näilise ükskõiksuse taga tundeline, suhtub Eege inimestesse mingi üleolevalt-kõikemõistva erapooletusega („õigus on neil ju kõigil“, lk. 43) ja loomupärase peenetundlikkusega, teiste väärtuste puhul nende eest punastudes ja seal kaasa kannatades, kus teised parimal juhul silmad kinni pigistavad („just siis tahad nutta, kui su ette juhtub naeruväärne“, lehekülj 92).

Nagu Eege ümber koondub teose sündmustik, nii keskendub Eege kujusse ka sündmustiku ideeline selgroog, millele Eege ise teose lõpu eel annab napi ja lühida, kuid küllaldase sõnastuse (lk. 199). Puhtnaiselikust loogikast tuletatud ja naiseliku alateadvuse sügavustest ammutatud idee, millega kogu teose põhilaad on täielises kooskõlas, kuna autor välist maailma näeb peategelase naiselima läbi ja sellesse suhtub naise tundelaadi ning naise impulsiivse mentaliteediga.

Teataval määral naiselik on autori jõuliselt-värvikas stiilgi: see on

ainulaadne, mitte millegagi võrreldav nobe ja kergejalgne stiil, mis iga lause kästab võrdlustesse, igale sõnale annab seninitundmatu ilme. Et Leida Kibuvits võrdlusi otsekui käisest puistab, seda nenditi üldiselt juba „Soomustüdraku“ puhul, kuid mitte tabavate võrdluste rohkus üksi ei iseloomusta Leida Kibuvitsa stiili, vaid pigemini mingi ürgloomulik ja teesklematu otsekoheus, vahetu muljete edasiandmine. Siin tundub tõesti, et stiil — see on autor ise, autori sisima mina spontaanne väljendus. Iga lause ja lauseosa on elav kajastus autorist endast; see ongi ehk osalt põhjuseks, miks Leida Kibuvitsa sule all elama hakkab kõik, mida ta riivamisigi puudutab. Kõnelemata sellest, et kõrvalisimigi tege lane on omaette elav tervik, hakkab Leida Kibuvitsa käsitlusel elama isegi koer või lehm, muutub elavaks koguni elutu loodus; õhk, pilved, puud elavad oma iseelu, raudteerongidki elustuvad ja omandavad igaüks erilise iseloomu ning omapärased harjumused.

Oma stiili ning ainesesuhetumislaadiga on Leida Kibuvits meie kirjandusse toonud uue omapärase noodi, mida enam puuata ei tahaks üldises kontserdis.

M. Sillaots.

Saaremaa ajalugu.

Saaremaa I. Üldosa (Eesti VI). Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1933. Lk. 263—350: E. Blumfeldt, Ajalugu.

Koguteos „Eesti“ üksikosad eri maakondade kohta selgitavad oma ajaloolistes ülevaadetes kujukalt, kuivõrt Eesti maa-ala osad oma asendist tingituna omavad mitmeski suhtes erinevat arenemiskäiku, kus ühendavaks elemendiks on rahva ühised iseloomu-omadused ja saavutised.

Eri maakondade ajalooliste vaatluste eesotsas seisavad oma uudsete seisukohtade, põhjalikkuse ja huvitavuse mõttes H. Sepa Pärnumaa ajalugu, R. Kenkman'i Valgamaa ajalugu ja E. Blumfeldt'i Saaremaa ajalugu.

Saaremaa minevik on Eesti varem asjaloo sündmuste poolest eriti rikkalik. Saarlased olid julge vabadusearmastaja tõug, kaugel tuntud ja kardetud. Muinasajas H. Moora poolt jälgitud, on nad ajaloolise aja algul, esimese vabadusvõitluse ajastul ja sellele järgneval sajandil vaatluse alla võetud E. Blumfeldt'i poolt, kes suudab teha seda osavalt ja põhjalikult, kusjuures talle otsustavaks abiks on olnud ta varemad üksikasjalikumad uurimised Eesti, Läti, Taani ja Rootsi arhiivides ning raamatukogudes. Oma laialdased teadmised selle maakonna ajaloolise arengu kohta kasustab ta eriti neis nimetatud ülevaate osades, mis käsitlevad aega XIII kuni XVIII sajandini. Vene aeg leiab juba märksa konspetsiivsemat kirjeldamist.

Tihedas esitusviisis iseloomustab ta jumevalt saarlaste vabadusaegseid õigusi ja nende olukorda XIII sajandil, saarlaste vabadusvõitlust ja mässe 1260—61 ja 1343—1345. Eriti huvitav ning rikkalik andmete poolest on autori käsitlus taaniaegse (1559—1645) ja rootsiaegse (1645—1710) Saaremaa kohta. Rõhkesti ruumi annab autor oma vaatluses põlvlunde ja kaubanduse olukordade, haldusliku jaostuse ja talurahva seisundi fikseerimisele, kirjeldades kogu Saaremaa omaaegsete ametkondade kaupa, mõisade suurust ja läänistamist, talude arvu ja suurust. Huvitavad on maa asustust valgustavad tabelid 1569., 1618., 1645. jt. aastate kohta, samuti viljasortide külvisuuruse ilie vakkades 1819. a.

Saaremaa ajaloolist ülevaadet võib kõigiti õnnestunuks lugeda. Ta lisab meie rahva üldajaloole mitmeid uusi ja huvitavaid seisukohti ja iseloomustusi. Võib loota, et autor, kes suure huvi ja põhjalikkude teadmistega on oma ülesande juurde asunud ja seda innukalt teostanud, tulevikus Saaremaa ajaloo üksikjärke kohta pakub meile veel väärtuslikke uurimusi.

E. Blumfeldt'i ülevaate kõrval tundub A. Soom'i poolt kirjutatud osas „Kultuurilised olud“ (lk. 206—244) nagu rohkem laialivalguvust ja paljusõnalisust, kuigi selleski artiklis on suudetud esitada huvitavaid andmeid Saaremaa kooli- ja haridusolude kohta; piiskoppide Johan Orgas'e ja Johan Kievel'i tegevus on ülevaatlikult kirjeldatud, huvitavana avaldatud arhiivpalana oleks mainitav ka Kuressaare eesti kooli õppekava. 1840. a. kohta esitab autor huvitavad tabelid maakonna kihelkonnakoolide ja külakoolide ning õpilaste üle. Koolikorralduse kohta Saaremaal on siin üldse avaldatud mitmeid seninitundmatuid andmeid. Tähelepanuväärt on ka teatri, koorilaulu, eesti seltsielu ja ajakirjanduse arenemise kirjeldused. Kõstri, koolmeistri ja eespaluja küsimusi kaalutleb A. Soom pikemalt, kuid siiski jätab ta arutlus mõningaid kahtlusi ses suhtes, kas on võimalik neid isikuid nende ülesannete mõttes nii selgelt üksteisest eristada. Üldiselt aga on A. Soomi kirjutis väärtuslikuks täienduseks E. Blumfeldt'i ülevaatele.

Saaremaa ajaloolise arengu pilti aitavad hästi täiendada ja ümmardada ka niisuguste heade asjatundjate kirjutised kui O. Looorits'alt Saaremaa rahvaluulest (lk. 141—158), V. Vaga'lt ehitismälestistest (lk. 350—364) ja G. Ränga rahvateaduslik ülevaade (lk. 115—138).

O. Liiv.

Herbert Haliaspõld: Väike võõrsõnastik, redig. J. Silvet ja A. Tiitsmaa. Noor-Eesti Kirjastus Tartus 1933. 252 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Kultuurilise läbikäimise puhul sadeneb rahvuskeeletesse, koos välisainete ja võõrmoistetega, võõrsonu, rahvusvahelisi nn. kultuursõnu. Seda liiki sõnavarale on iseloomulik, et see on peaaegu samane kõigis teatavasse kultuurkonda või selle mõjukonda kuuluvais keeltes, nii et võõrsõnastiku koostajal tarvitseb ainult jälgida mingit teises keeles juba valmis võõrsõnastikku. Lisaks on rahvusvahelised kultuursõnad pea ainuliselt tunnetusliku, intellektuaalse sisustisega, peaaegu ilma tundmusliku, afektiivse väärtuseta või tundmusvärvinguta, nii et nende sisustise avamine võib suurema puudujäägita piirduda sõna tähenduse selgitamisega, ilma sõna ilmenduslikke, stilistlikke eriväärtusi eritlemata. Väikeselt tarvitushõlpsuseks lühendatud sõnastikult ei saakski nõuda sõna sisustise ja eri tarvituste lähemat, päris täpsat määritlemist, kui asjaomane sõnastik seejuures peaks andma veel tarvitliku hulga sõnavara. Mõningaid oma ülesandekohaseid nõudeid ei tohiks aga väikegi sõnastik jätta rahuldamata.

Väikese võõrsõnastiku, samuti *Võõrsõnade leksikoni* (1931, „Elu“ Tallinnas), selle mahuka eelkäija puhul pole autor märkinud oma algatuse eritarbelisust, seega on mõlemad mõeldud üld sõnastikkudena, üldiste tarvete rahuldamiseks. Üldtarbeliselt sõnastikult tuleks nõuda vastutulekut võimalikult kõigile selle vajajaile, lähemalt: üld sõnastikus peaks esitatama sõnavara 1) igalt huvialalt ning 2) igalt alalt võrdse tihedusega. Kuivõrt autor neile nõudeile teadlikult on vastu tulla tahtnud, pole selge, kuid *Võõrsõnade leksikoni* sõnavaras on eesõigustatud olukorda sattunud igatahes kaubanduse ja tööstuse, ka nn. seltskonnainimese mõistealad ja sõnastik. *Väike võõrsõnastik* on seda ühepoolsust veidi õiendanud, teiste mõistealadega tasakaalustanud, kuid prevaleerima on sattunud selles arstiteaduse ja loodusteaduse alad koos endisest pärit kaubatundmisega. Nõuded võivad olla mitmesugused, selle järgi käsitletud ja väärtamised, kuid tundub siiski, et *Väikese võõrsõnastikus*, eesti tarvitajale vältimatute võõrsõnade puududes, esineb eesti keeles senini tarvitamata ja edaspidigi tarbetuid sõnu, nagu *petulans*, *artifakt*, *spumoosne*, *ebur*, *staatua*, *diamnatsioon*, *delekt*, *tuutor* j. p. p. m. Sellevastu otsiks sõnastiku tarvitaja asjatult selgitust võrdlemisi sagedasti meie kirja- ja kõnekeeles esinevale mõisteile, nagu *verbalism*, *meridionaalne*, *surrogaat*, *divergents*, *kontinuum*, *sükofant*, *turanism*, *robot* (filmis „nimrobot“, *autarhia*, *kal-*

keerima: kalka jne., kõnelemata ajalehis järjest esinevaist võõrsõnust, nagu *naxid, sovhoos, kolhoos* jne., vaikides spetsiaalsemaist, milledega ajalehelugeja kohtub joonealuses või pühapäevalisas. Sõnavara valiku alal jääks soovida autorilt suuremat kohaldumist meie kohalikele nõudele. Kuigi kultuursõnastik on üldiselt rahvusvaheline, osaliselt sõltub see kohalistest tarvetest, mis puutub valikusse, ning muundub teatava määranõudega sõnade sisustise poolest — kohalise tarvituse mõjul. Tarvitajate huvi kohaselt tohiks võõrsõnastikule esitada sõnasisustiste piiritlemisse, definitsioonisse puutuva nõude: eesti tarvituses sagedamini esinevad mõisted tuleks piiritella ja iseloomustada üksikasjalisemalt, selgitada täpsamalt, arvestades peale üldtähenduse veel tähenduslikke erikallakusi. Väikese võõrsõnastiku autor seda nõuet ei näi olevat arvestanud, omastades võrdselt selgitust nii kõige sagedamini meil esinevatele kui eestis üldse esinemata sõnadele. Tähenduslikkude erikallakuste suhtes ei saaks meie lugeja vist nõustuda seesuguste ühekülgete sisumääritlustega, nagu *kontamineeruma* 'mustuma, roojastuma, lajutuma' (vrd. keelendite, rahvaluule värsside kontaminatsioon), *fraasid* 'ühised sõnakõlksud' (näit. musikaalsed, kirjanduslikud fraasid?), *primaat* 'ülem (kiriklik) võim' (vrd. „loomingu primaat“). Sedalaadi tähendussisuliste määritluspuudustega seltsib veel trükitehnilisest korraldamatusest pärit ebastusi. Sõna *algupära* (etümoloogia) vihjed ei eraldu trükiliselt sõna tarvitusalal märkidest, üldtähendused seguvad autoril sõna haru- ja eritähendustega, algtähendused hilistähendustega. Esineb näiteks „abituriendil, lad. keskkooli lõpetaja“, kuigi ladina keskkooliga pole praegusel abituriendil mitte midagi ühist, samuti „kontakt, lad. (kokku-) puude“, kuigi tegemist pole mitte ladina, vaid ikka kokkupuutega, õigemini koguni 'ühendusega', „kravatt, prants. kaelaside, lips“ jne. jne. — sõnamääritlusi, millede puhul eelteadmisteta tarvitaja ei tea, kas vastav märk vihjab sõna algupärale, tarvitusalale või kuulub otsest sisustise juurde (vrd. veel *slang, kriteerium, spetsiifiline, stagnatsioon, spontaanne, sporaadiline, pulmann, preraffaeliit* j. m.). Sõna fakulteed määritlemisel on selle praegune ja meil üldiselt esinev tähendus antud celviimasena ja viimasena ning algupära märgitud ekslikult; on ju kõik eelmised tähendused pärit prantsuse keele alalt (faculté, lad. facultas).

Esinevaist puudusist väljaspool on Väike võõrsõnastik tarvilik ja soovitatav meie emakeelse alg- ja keskkooli kaudu tugevasti avardunud lugemissuutelistele, kelle võõrkeelte oskus või muud põhjused ei luba kasutada võõrkeelseid võõrsõnastikke ja kes sellepärast eestikeelse võõrsõnastikuta sunnitud oleksid eesti keeles esinevaid kultuursõnu ainult ligikaudu konteksti najal mõistatama või kuidagi aimama. Pealegi on autor kasutanud võõrsõnde määritlemisel meie uudset oskussõnavara ja uusi sõnu — tähtsaks soodustuseks neile, kes tunnevad küll teatavat kultuursõna, kuid pole veel tutvunud selle eestikeelse vastega.

Osv. Kukur.

A. Kurvits: Enesearendus ja edasiõppimine. Juhised isetegevuseks hariduse alal, eriti maanoortele. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1933. „Elav Teadus“ nr. 21. 94 lk. Hind 1 kr.

Meie kool ei ole senini küllaldaselt näinud oma kasvatuslikku ülesannet selles, et juhtida õpilasi enesearendusele ja edasiõppimisele. Aga just tänapäeval peaks olema see kasvatuses esimesi ülesandeid. Näeme ju kõik, kuidas kaovad vanad tööalad ja tõusevad hoopis erinevate nõuetega uued. Teaduse edusammud on suured. Mõne kuuga muutuvad ühiskondlik-politilised tõekspidamised. On paratamatu — kui tahad vähegi mõista ja osa võtta käesolevast elust — pead õppima, õppima ja veel kord ümber

õppima. Seega on arusaadav, miks enesearenduse ja edasiõppimise küsimused huvitavad mitte ainult neid, kel koolis õppimine on kuidagi vähe- seks või pooleli jäänud, vaid ka neid, kes on koolis omandanud teatava nimetamisväärsse hariduse.

Selles mõttes on autor väga akuutse ülesande juurde asunud.

Esile tõstnud enesearendamistöe ülesanded ja täht- suse, peatub autor enesearendamisvahenditest eeskätt raamatute juures. Heade raamatute tähtsuse allakriipsutamine nii soojade sõnadega äratav igas lugejas suuremat huvi raamatute ja raamatukogude vastu.

Peatükki „Raamatute lugemisest“ peab vaadeldavas töös lugema üheks tähtsamaks. Sellele küsimusele on autor asjatundlikult kõige enam ruumi lubanud. See ala vajab tõesti asjatundlikku nõuannet. Mõis- tetakse õieti lugeda, siis võib ka väikese valimiku kirjanduse varal ennast tublisti arendada.

Vaadeldavas osas (lk. 23. ptiis trükitud) põhjendab autor, miks on soovitatav lugeda ilukirjanduslikku teost kaks korda. Siin on autor üle- hinnanud lugeja meeleolu tähtsust. Teatavasti mõjub ilukirjanduslik teos lugejasse, tema tundmustesse, meeleolusse. Ilukirjandusliku teose kriteeriumiks teatavasti ongi see, kui palju ta suudab lugejat panna sünd- mustikule ja tegelastele kaasa elama. Lugeja unustab oma argipäeva- meeleolud ja kurbuse ning elab eneses üle neid tundmusi, milliseid teose autor tahab äratada. Oleme ju näinud, kuidas lugeja nuttis ühes „Ilusa Manuelaga“ ja rõõmustus siis kaasa, kui kurjus paraja nalga leidis. Küll on aga meeleolul teadusliku raamatu lugemisel oma osa. Nimelt on tehtud kindlaks, et halva meeleoluga ei jää loetu hästi meelde.

Selle vahemärkusega ei eitata ilukirjandusliku teose kahekordse lu- gemise kasulikkust.

Vaadeldavas peatükis väärrib tähelepanu autori poolt soovitatud tööraamatu kasustamine peale teose läbilugemist. Kui peale luge- mist mõeldakse tagasi loetule, püütakse üht-teist meelde tuletada ja seda isegi fikseeritakse, siis jääb loetust lugejasse palju peatuma.

Edasi peatub autor mitmesugustel enesearendamisvahen- ditel, nagu: elu, hariduslik selts, enesearendaja kirjatööd, prak- tilised tööd ja töökava.

Kirjatööde tegemise alal hellitatud lootused on maanoorte juu- res esialgu vahest liiga optimistlikud. Küll võib aga arvata, et prakti- liste tööde alal midagi ära tehakse, sest see on enam seotud igapäe- vase eluga. Meil juba leidubki üksikuid talusid, kus tehakse mitmesugu- seid katseid — peamiselt väetuskatseid. Jääb soovida, et see enam leviks ja neid süstemaatilise järjekindlusega korraldataks. Siin seisab ka üks avaramaid väravaid üldise hariduse omandamiseks. Teatavasti ütles ju ka Kerschesteiner päris tabavalt, et tee kõrgemale üldharidusele läheb ainult kutse ja kutse kaudu. Ehk oleks kõige õigem maanoortele just seda teed enesearendamisel ja edasiõppimisel soovitada — sellest lähtuda.

Raamatus toodud enesearendaja töökava on võrdlemisi üksikasjalik ja selle iseseisev koostamine nõuaks enesearendajalt võrdle- misi head arenemist. Sellest töökavast ei saa muidugi iga maanoor kinni pidada, küll peab aga igaühele vastuvõetav olema põhinõue, et enesearen- daja enesele selgeks teeks, millisel alal ta end soovib täiendada, ja et ta sellest kavast pikemalt kinni peaks, mitte iga õhtu ei tegeleks eri kü- simusega.

Teose lõppu on autor paigutanud kirjandust edasiõppi- seks. See loend kergendab enesearendajail vastavatelt huvialadelt väärtus- likuma kirjanduse leidmist. Muuseas leiduvad kirjanduse hulgas mõned kõ- vemad pähkliid, mis käivad maanoortele üle jõu; nagu: Kuksi „Nietzsche eetika põhjendus“ ja P. Põllu „Üldine kasvatusõpetus“. Need teosed on mõeldud enam eriteadlastele vastavil aladel.

Need loendatud väikesed üksikasjad ei vähenda teose väärtust. Nii suure armastusega kirjutatud raamatut võib kahel käel igale inimesele soovitada, kes oma elus tahab vähegi silmapaistvamat kohal olla või sinna jõuda.

Andres Päril.

Üldajaloo lugemik I. Vana-aeg. Valiku teinud ja redigeerinud P. Haliste. Tõlkinud Ervin Roos. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1933. 63 lk. Hind 75 senti, köites 1 kr.

Meie ajaloo alliklugemikkude küsimus pole senini leidnud veel vajalist lahendust. Üldajaloost on senini ilmunud vastav lugemik ainult Ida-maade vanaaja kohta, mille ajaloo käsitlemine moodustab õieti väikese mürdosa kogu üldajaloo kursusest. Seepärast on tulnud leppida võimaluse piirides saksakeelsete alliklugemikkudega, mille kasutamise raskused on aga ju ilmselt silmapaistvad. Agarad õpetajad on püüdnud pahet vältida sellega, et on soetanud aastate jooksul ise vajalise materjali tõlgetena. Kuid see iseenesest ei lahenda veel küsimust.

Eesti ajalugu on siin kahtlematult märksa paremas seisukorras, ja seda nimelt H. Kruusi „Eesti ajaloo lugemikkude“ kaudu. Kuid näib, et ka siin pole küsimus vist lõplikult lahenenud.

Käesoleva, üldajaloo esimese lugemikuga avab Eesti Kirjanduse Selts uue sarja, koondades seejuures „vastava aineistiku üksikuisse, võimalikult väikeulatuslikesse vihikudesse, et viimaseid sel teel teha võimalikult kättesaadavaks meie õpilaskonnale“. Esimeses vihus on esitatud üldse 39 allik-katkendit — peamiselt Herodotos'e, Plutarchos'e, Thukydides'e, Polybios'e, Eusebios'e jt. teoseist. Katked on esitatud otsekohe algkeelest tõlgetena. Muuseas on tõlkija tihti varustanud teksti vajalikkude märkustega ning koostanud sissejuhatavad selgitused üksikute autorite kohta. Esitatud 39-st allik-katkendist puudutab rõhuv enamik just Rooma ajalugu. Teised maad on märksa vähem esindatud. Nii pole assüürlaste, fõniiklaste ja iisraeli rahva ajalugu sugugi esindatud; Egiptuse, Babüloonia, Pärsia ajaloost on toodud igahuhe kohta üks ning Kreeka omast 9 katkendit.

Kui tähele panna esitatud materjali ta iseloomult, siis selgub kohe, et kultuuriloolisele ning biograafilisele elemendile on antud kaunis silmapaistev koht. Nii on esitatud materjale babüloonlaste ja pärslaste kombeist, spartlaste noorsookasvatusest. On antud iseloomustusi Aristeidese, Sokratese, Aleksander Suure, Hannibali, Cato, Caesari, Augustuse, Marcus Aureliuse jt. kohta. Samuti on puudutatud sõjalisi (Maratoni lahing) ning ühiskondlikke küsimusi eriti Rooma ajaloost (plebeid ja patriitsid, agraarolud ja Gracchus'ite liikumine, kodusõda jm.). Kõige kaugemale on nihkunud kahtlematult küsimused, mis seisavad ühenduses riigikorraga, nagu Soloni ja Kleisthenese reformid, Rooma vabariiklik kord. Tundub, et allik-katkendite valija on püüdnud siin olla teadlikult ettevaatlik, arvestades just esimese klassi õpilasi. Kuid me ei pääse neist küsimusist siiski ka esimeses klassis mööda. Ka siin ei saa neid jätta käsitlemata. Tekib ju loomulikult küsimus: kas jätkub neist, milleks nad sobivad?

Meil valitsesid kord ja osalt veel praegu vaatekohad allikate kasutamises, mis nõudsid kogu ajalookursuse käsitlemist süstemaatilisel just allikate abil. Klassitöö oleks vahest õpetlase töö miniatüüris. Õpilane peaks leidma ajaloo tõed, nagu leiab neid õpetlane oma „laboratooriumis“. Ja tulemus võiks olla esiteks puhtformaalne — õpilase kriitilise võime ja suhtumise kasvamine. Sääraseks tööks esitatud vana-aja allik-lugemik ei sobi. Selleks on ta liiga kõhn.

Teiselt poolt näeme nimetatud raamatu saatest, et ta on määratud ajaloo-õpetusele illustratsiooniks. Tahaksime öelda: illustratsioonist on pisut vähe. Ajaloo allik-lugemik peab illustratsiooni kõrval võimaldama ka mõningat analüüsi — muidu kujuneb ta ajaviitekirjanduseks ning muga-

vaks vahepalaks. Ajaloo allik-katkend tabagu neid probleeme ning punkte, mis käsitlevad ajalootunnis. Siis on tema elustav mõju ning otstarbekohasus tagatud. Prof. P. Haliste poolt toimetatud vana-aja lugemik on seda teist sihti tabanud võrdlemisi õnnelikult.

Mis puutub esitatud materjali hulka, siis mõned tühjad kohad ju leiduvad. Nii on kõrvale jäänud iseloomustused mereasjanduse kohta, mis antiik-maailmas siiski silmapaistvat osa etendas. Samuti puuduvad küllalt konkreetsed argielu-pildid, alates kreeklaste ja roomlastega.

Ajaloo käsitus vajab kahtlematult heroilist, suurt, aga ta on huvitatud eriti just illustratsiooni mõttes küllalt ka sellest, kuidas elavad inimesed teatud maal ja ajastul ka siis, kui nad suurt ei loo. Siit saame palju huvitavat võrdlemiseks tänapäevaga. Kirjeldused Babülooniast, Egiptusest, Pärsiast on võrrestitatud seesuguse põhitooniga, ja see pole mitte vähe huvitav.

Kui kõrvale jätta viimatiesitatud vihjed ja võtta raamatut nii, kuis ta esineb oma olulises osas, siis ei saa talle tunnustust keelata. Ta on seoses mõõduka metoodilise vooluga ja peaks sellena küll koha leidma meie koolides. Teiselt poolt ei saa jätta rõhutamata seda, et raamatut on püütud õpilastele kättesaadavaks teha ka hinnalt. Vist ei tee suuri raskusi koolidele mõnesugusel arvul neid muretseda, ja õpilastel kahe peale ühe raamatu ostmine ei peaks käima üle jõu.

J. Konks.

Ajaloo atlas. Vana-aeg. Toimetanud J. A d a m s o n. K.-ü. „Loodus“ Tartus 1933. Hind 2 kr. 25 s.

Ajaloo atlase esimese vihu ilmumisega on meie ajalooline koolikirjandus rikastumas teosega, mille järele on vajadus ammugi olemas, sest seniini tarvitatud atlased (eeskätt Putzger'i väike väljaanne) on meie ajaloo-kursuse seisukohast puudulikud.

Atlas koosneb peale saatesõna, milles kahjuks küll rohkem räägitakse ajaloo atlase kasutamisest ja kasulikkusest kui uue atlase koostamise põhimõtetest, seletustest (11 lk.), kaardistikust (I—V tab. 25 kaardiga) ja linnaplaanidest (VI tab. 3 nummerdamata plaani). Kõrvale jättes linnaplaanid, millistest Rooma plaanil ära on jäetud maasstab, Ateena plaanil osa Themostokles'e müürist märgitud plaanil seletamata punktiiriga ja üldse liiga vähe andmeid antiikaja linnade tõeliku suuruse hindamiseks, on tähtsamateks osadeks kaardid ja seletused.

Väliselt on Tornau tuntud venekeelse kooliatlase I osast kopeeritud kaardid üldiselt hästi õnnestunud. Toimetaja on katsunud kaartidel esitatud ajalooliste kohanimede hulka täiendada resp. parandada; kuivõrt see tal on õnnestunud, sellest allpool lähemalt. Tornau kaartide kopeerimisel on kahjuks muutmatult üle võetud vananenud ja tarvitusest kõrvaldatud pikkusekraadide (Ferro kraadi) süsteem. Kuigi ajaloo õpetuses geograafiliste koordinaatide küsimus ei oma niisugust põhilist tähtsust kui näit. maateaduses, ei ole siingi võimalik nii üleolevalt temasse suhtuda, nagu teeb seda käesoleval juhul atlas, ja see viga tuleb parandada — mida varem, seda parem. Edasi on atlasesse sattunud Tornau kaardistiku kopeerimise tõttu ebaproportsionaalsusi. Nii näit. on Palestiinale antud I tabelil $\frac{1}{4}$ ruumist, mis ei ole meie ajaloo-kursuse seisukohast küllaldaselt määralt põhjendatud. Vananenud ja osalt liialdatud on föniiklaste kolooniate ulatus j. m. lahendus (I, 5), arvesse võttes vahepeal toimunud ümberhindamist selles küsimuses. Puudulik on Peloponnesos'e sõja kaart (III, 12), millel on jäänud Sitsiilia sõjakäigu küsimus lahendamata (vajalikku lahendust ei paku ka ükski teine kaart). Edasi oleks vajalik olnud Aleksander Suure sõjakäikudel (III, 13) vastava märgiga (→) näidata sõjakäigu suunda, nagu seda teevad kõik paremad atlased. Vale-ettekujutuse omandavad atlase kasustajad Galliast (V, 22), kui sellena on märgitud ainult

Gallia Celtica, ja alles seletuskirja üksikasjalik uurimine näitab, et see ci ole õige.

Nagu ülalpool tähendatud, on atlase toimetus katsunud kohanimede arvu täiendada resp. parandada. Kahjuks ei ole seda tehtud siiski vajalikul määral ega tarviliku täpsusega. Kaardile I, 5 on asetatud rida praegusi kohanimesisid sama šriftiga, mida on kasustatud ajalooliste kohanimede tähendamisel. Algajal tarvitajal tekib selle tõttu arvamine, nagu oleks tal igal juhul tegemist ajalooliste kohanimedega. Kaardil III, 12 pole märgitud Arginusä ja Aigospotamoi lahingu kohad, kaardil III, 13 Granikos'e lahingu koht, ja veelgi imelikumalt on talitatud ses suhtes kaardil IV, 21, kus on antud küll lahingukohad vastava märgiga, kuid on ära jäetud kohanimed (Ticinus, Trebia, Metaurus). Kohanimede märkimisel nõutakse moodsalt atlaselt erimärkide tarvitamist vastavalt sündmuse iseloomule (ja sündmuse aasta märkimist!). Erandlikult teeb seda meie atlas kaardil IV, 21, kuid märgib ainult lahingukohad Itaalias (3 neist ilma nimeta), neist mitte vähema tähtsusega Zama lahing on aga ilma vastava märgita jäetud. Muudest väiksematest puudustest märgime vaid veel ühe: kaart V, 25 peab näitama Rooma riigi jagunemist Ida- ja Lääne-Rooma riigiks, kahjuks on vastava punktiirjoone tähendus seletamata jäänud — ja kaardiga taoteldud siht jääb selle tõttu osaliselt saavutamata.

Juhtitud õigest äratundmisest, et kaartide järgi korraldatud seletustest, nagu seda teeb Tornau oma atlases, on vähe kasu, sest et vähesed õpilased seda loevad, on meie atlase toimetus seletusi katsunud korraldada maade järgi. Vajaliku maade nimistu saamiseks on lihtsustatud kujul kasustatud Karejev'i vana-aja õpperaamatu lisas antud nimistut. Seejuures on täiesti asjata ära jäetud Kartaago; veelgi suuremaks puuduseks on Aleksander Suure ja diadohhide riikide mitte-eraldamine eri osaks, mille tõttu näiteks Seleukiidide riigi kohta tuleks meil teatmeid otsida Kreeka ja Makedoonia alt. Sisuliselt on seletused liiga suurel määral paisunud vastavate riikide ajaloo konspektiks ja on läbi töötatud ebaühtlaselt. Nii on Kreeka-Pärsia sõda käsitletud väga üksikasjalikult, kuna Kreeka riikide hegemooniataotluste ajastust märkimata on jäetud sääraseid sündmused nagu Chaironeia lahing j. m. Paistab silma ka vähene ühtesulatus seletuste osade vahel. Nii on Tornau seletustest võetud muudatused riikide arenemises jäetud dateerimata (nagu teeb ka Tornau), kuna muidu armastatakse seletustes täpsaid dateeringuid. Mõnikord, näit. lk. 10: „... Esimeses valitsesid demokraatsed vormid, teises oligarhia...“ on märgata liiga sõnasõnalist tõlkimist (Karejev, lk. 293—294), mille tõttu jääb mõte selgusetuks. Tornau atlase vastava seletuse mitte-arvestamise ja vastava kaardi trükitehnilise ebaõnnestumise tõttu on jäänud vigaseks kaart IV, 21. Scalt ei nähtu, et saared (Sitsiilia, Korsika, Sardiinia) siirdusid Roomale just Kartaagolt (nagu muidu väidab ka seletus lk. 12 ja 133); kaardi märkide sõnasõnaliselt võtmisel peaks pealegi oletama, et Roomale allusid II Puunia sõja alul ainult nimetatud saared ja osa Ees-Galliast.

Seletuskirjale on juurde lisatud 7 skeemkaarti, plaani j. m. Nendest tahab kaart lk. 13 näidata, nagu oleks Sürakuusa II Puunia sõja ajal olnud Kartaagole alluv ehk Hannibali poolt vallutatud maa, mis teatavasti ei ole õige. Lõpuks tuleb märkida, et seletustelt vastava kaardi juurde juhtides ei ole iga kord toimitud vajaliku täpsusega; nii ütleb seletus lk. 7, et kaardil I, 7 olevat näidatud Iisraeli riigi allumine Assüüriale, kuna vastav kaart seda meile ei näita, j. m.

Kuigi atlas praegusel kujul vaba ei ole vigadest, ebatäpsustest jne., võib teda, nagu ka Tornau atlase pikaajaline tarvitamise kogemus on näidanud, rahuldavate tagajärgedega kasustada vanaaja õpetamisel. Kahjuks on tema hind (kaantega 2 kr. 25 s.) niisugune, et tema muretsemine teeb raskusi suuremale osale meie õpilasist ja iseõppijaist.

J. Madisson.

Arthur Adson: **Das estnische Theater.** Akadeemiline Kooperatiiv Tartus 1933. 77 lk. Hind 1 kr. 20 s.

Kuidas eesti teater arenes lapsekingadest praeguse jõu- ja lootusrikka täisealisuseni, sellest peaks jutustama Akadeemilise Kooperatiivi saksa keelsete eesti kultuuri ülevaadete sarjas ilmunud ja Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi ülesandel kirjutatud Arthur Adson'i „Das estnische Theater“, kui vabas tõlkes tarvitada sissejuhatise autori G. Ney sõnu. Tegelikult on aga A. Adson tõlgendanud ülesandetegija tahet üsna vabalt ja eesti kogu-ulatuselise teatriajaloo asemel pakkunud ülevaate ainult uue-
mast, nimelt kutselisest „Estoniast“, mille juures teiste samaaegsete teatrite tegevust on riivatud hoopis põgusalt. Et välismaalastele määratud teatri-ülevaates jäetaks ära diletantliku ajajärgu vaatlemine ja peaarõhk asetataks kutselise teatri kirjeldamisele, sellega võib nõustuda, aga kui „Estonia“ tegevuse kõrval kõigi teiste teatrite tööd viimaste 25 aasta keskel valgustatakse ainult vähetähtsate kõrvalepisoodidena, siis kutsub see esile vastuväiteid. „Vanemuine“, „Draamateater“, „Draamastudio“, „Rändteater“, „Tööliseteater“, Adsonil hoopis mainimata „Hommikteatergi“, üks ühel, teine teisel ajajärgul, kuid kõik on kõnelnud eesti teatrikunstis seniste teatriajaloolaste järgi küllalt mõjusalt kaasa, ega näi nüüdki kuidagi uskumapanevalt motiveeritud olevat A. Adsoni asumine hoopis vastupidisele seisukohale.

„Estonia“ lavastused, „Estonia“ lavastajad ja näitlejad, need on tähtsustatud üksikasjaliku ja kõigiti hinnata püüdvä käsitluse vääriliseks. Paul Pinna't, Theodor Altermann'i, Ants Lauter'it, Erna Villmer'it ja lavastajaist Karl Jungholzi on peetud vajalikeks esile tõsta koguni eri peafükkide varal, kuid asjatult võid otsida sedasama teiste teatrite tähtsamate näitlejate ja lavastajate kohta. Liina Reiman'i kõige ulatuslikum, mõnelauseline iseloomustus on peidetud „Estonia“ lavastuste, nimelt „Sappho“ lavaleseade kirjeldusse (lk. 48), Paul Sepp on lavastajana „Estonias“ ainult „keegi teine“ (lk. 36), kuigi teisel pole siiski pääsetud teda ka nimepidi ninetamast. Karl Menning kaob „Estonia“ lavastajate kõrval hoopis tähtsusetuna üldisemat laadi kirjeldistesse. Teistest väljaspool „Estoniat“ teotsenud näitlejaist ja lavastajaist ei maksa kõneldagi, neid pole Adsoni jaoks peaaegu olemaski.

Iseenesest pole küll vajalinegi meie kultuuri välisilmale tutvustades laskuda liiga kaugele üksikasjadesse. Kirjandusest kõneldes on kindlasti asjatu püüda loendada võimalikult palju kirjanikke ja nende teoseid, näitekunstist rääkides näitlejaid ja nende osi; selle asemel tuleb eelistada kõige karaktersema esitamist üsna kitsas valikus, teiste sõnadega — tuleb pakkuda sünteesi ja seda võimalikult reljeefsel kujul, sellisel kujul, mis jätkaks küsimusest teatava pildi ka nende kujutluse, kellele on kõnealune küsimus absoluutselt võõras. Säärase menetlusviisi juures on karakterse valiku küsimus loomulikult üks raskemaid, ja vähemat või suuremat erapoolikust võidakse alati ette heita.

Kui Adson provintsi- ja teiste vähemate või lühiealisemate teatrite lähema vaatlemise on jätnud kõrvale just sünteesi taotlemise eesmärgiga, kui ta on arvanud, et „Estonia“ tegevuse kirjeldamise kaudu on võimalik edasi anda kõike seda, mis on karakterne eesti näitelavale — siis on ta küll igati lubatamatult üle läinud sünteesi taotlemisel paratamatuist ühekülgsuse ja erapoolikuse piiridest. Teiselt poolt pole aga Adsonil peale „Estonia“ ümber keskendumise muus üldse mingit sünteesi poole püüdmise märki. Kuuskümmend lehekülge teksti on lõhutud ligemale neljakümneks detailseks peatükiks, mille jaoks liiatigi püüdnud sisujuhataja. Nii muutub raamat oma väiksusele vaatamata juba väliselt äärmiselt ebaülevaatlikuks. Aga samasugune laia ülevaatliliku joone puudumine esineb ka sisus. Kui poole või isegi terve lehekülje viisi esineb teatri nõtkavas olnud teoste,

näitleja osade jms. loendeid (näit. lk. 19—20, 30, 51—52), siis iseloomustab see omamoodi primitiivselt küll nii teatrit kui ka näitlejat, kuid lugemiseks on sellised nimestikud ikkagi lõpmatult igavad ja samal ajal ka üsna väheütlevad. Sellise detailidesse tungimise kõrval esineb veel teinigi, mis reljeefsust veelgi lammutab; see on nimelt „Estonia“ paljude kõrvalharude vaatlemine, mille sissevõtmist kuidagi ei saa seletada asjade tähtsusega, vaid ainult mingi esituse täielikkuse tarbega „Estonia“ suhtes. Selliste vähetähtsate kõrvalalade hulka kuulub näiteks „Estonia“ vahetalitaja osa välisartistide sissetoomises ja esitamises eesti publikule.

Viimases küsimuses on aga A. Adson küll nähtavasti paindumatult eri arvamusel, sest et teda õieti kogu käsitluse ulatuses on huvitanud eeskätt just meie teatri suhted Lääne-Euroopaga. Ta ei loenda mitte ainult Lääne-Euroopa külalisi „Estonia“ laval, vaid ta kirjeldab kogu lavalist tegevust väliskirjandusest repertuaari võetud näidete alusel, ta püüab registreerida võimalikult kõiki lavastajate ja näitlejate õppereisusid Lääne-Euroopasse ja tõlgendab veel praegugi täiel määral kehtiva püüdesihina omaaegset „Noor-Eesti“ hüüdlause: „Olgem eestlased, aga saagem ka eurooplasteks!“ Säärane mentaliteet peaks tunduma aga võõrastavana isegi euroopa lugejale, meist endist hoopis kõnelemata.

Sisulise korralduse ebaülevaatlikkusega seltsib Adsonil reljeefsuse puudus stiilis. Ta sõnalinegi väljendus on aruandeliselt kuiv, kuid selle kuivuse juures kaugeltki mitte alati pretsiinne, nagu võiks oletada. Kui näit. O. Päts'i nimetatakse „novellistiks ja viljakaks lavakirjanikuks“ või H. Raudseppa „fölgetonistiks ja teatrikriitikuks“, siis ei ole need iseloomustised sääraseid, mis annaksid kõnealuste kirjanikkude tegevusest kujutluse täiesti tabavates proportsioonides. Ja kui Raudsepa kohta öeldakse, et ta on kirjutanud „rea näidendeid piibli teemadel“, siis on see hoopis ekslik. Et kõik need näited on valitud vaevalt poole lehekülje ulatuselt (lk. 53), see teeb lugeja seda enam kahtlevaks autori väljenduse tabavuse ja usaldatavuse suhtes. Nende täpsusetuse järele selline lausaeksisitus, nagu K. Päts'i sajandi alguses Tallinnas ilmunud ajalehe nimetamine „Tallinna Teatajaks“ (pro „Teataja“, lk. 16), polegi enam kuigi suureks üllatuseks, kuna see viga on kontrollimisvaeva kartvaile autoreile viimasel ajal üldiselt karakterne.

Eesti teatri ülevaadet välismaalaste jaoks on muidugi hädapärast tarvis ja parema puudumisel ei jää muud üle kui tarvitada A. Adsoni oma, kerge aga ärgu olgu kellegi süda seda raamatut võõra kätte ulatades.

O. Urgart.

Armas Launis: Eesti runoviisid. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1930. 434 lk. Hind 9 kr.

Õtseku suure töötusena ilmus kord (1913) Armas Launise raamat „Über Art, Entstehung und Verbreitung der estnisch-finnischen Runenmelodien“. Rikkaliku materjali põhjal kirjutas autor lühikese tiheda sissejuhatuse viiside kohaga seotud päritolust, nende laululisest iseloomust, nende rütmilisest ja meloodilisest omapärast ja võttes eeskujuks soome uurijate töid, eriti teenerikka professori Ilmari Krohn'i omi, lisas ta viisidele ka nende täieliku korraldatud nimestiku. Jäi üle ainult veel üks soov: viise endid noodimärkides peatselt tundma õppida. Vahepeal on kaks aastakümnet möödunud. Hiljemini, oma rahvuse iseteadvuse ja uurimise suhtes sobival olukorral ilmus Tartus 1930 kaua-oodatud kogu „Eesti runoviisid“. Eessõnas (dateeritud Pariisis 25. nov. 1930) toob Armas Launis veel kord lüheda esitise viiside rühmitusest ja teateid tüüpide kohta. Tänuhulka tervitab iga rahvaluuleuurija mainimist, et „nii viis kui sõnad on trükitud ilma silumata, nii kuidas korjaja need on üles märkinud“.

Ainult see, kes rahvaviiside ülesmärkimise, korjamise ja väljaandmisega on teotsenud, teab, millist hiiglatööd nõuab nende 2580 viisi trükitoimetamine. Tartut külastades oli mul rõõm härra L. Neuman'i sõbralikult juhtimisel tutvuda sealse Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvalauluvarade ja täit usaldust äratava tööviisiga. Määratu väärtus on juba puhtmuusikalisel küljel, mille läbivaatamisega pean aga, keele mitteoskamise tõttu, raamatu arutlust piirama. Avaneb viiside imestusevääriline mitmekesisus ja mitmekülgsus, kui jälgida suurte A- ja B-rühmitiste ristiläbilõiget. Siin köidavad mind iseäranis viielöögilised viisid (Ac ja B 1c ja 2c), mis näiliselt on sobivalt vastavad sarnastele igivanadele soome viisidele. Teisest küljest võib erilise rõõmuga jälgida pikilõikes vähematesse rühmitistesse koondatud viiside sisesugulust, mis ületavad igasuguste surnud variantide väärtuse oma elavusega ja rahva elulise laulmise läbi omandatud improvisatoorse ümbermoodustusega. Üldse on kõne all olev teos peale oma kõrge teadusliku tähtsuse dokumendiks, mis tunnistust annab ühe noore rikkumata ja sellepärast tulevikuvõimelise rahva tühendamatu elujõust.

J. Müller-Blattau.

Järelsõna. Königsbergi Albertuse-ülikooli professor dr. J. Müller-Blattau on muusikateadlane, kelle tähelepanu on juba varem inigi suundunud eesti folkloorile, resp. eesti runoviisidele. M.-B. sulest on ilmunud 1931. a. uurimus „Hamann und Herder in ihren Beziehungen zur Musik“. Meie seisukohalt pälvib erilist tähelepanu brošüüri teine peatükk, milles esitatakse Joh. Georg Hamann ja Joh. Gottfried Herder omaaegse muusikalise juhtimõtte loojatena ja käsitellakse ühtlasi nende üritusi rahvalaulu idee selgitamises.

Hamann ja Herder — mõlemad põlvnevad Ida-Preisimaalt, on teineteisele järgnenedes olnud Königsbergis alma materi usuteaduskonna jüngrid ja filosoof Immanuel Kant'i innukad kuulajad. Kui Herder 1764.—69. a. Riias kooliõpetajana ning pastorina teotseb, siirdub Hamann rahutu matkajana Miiitavisse, kus ta ülalpidamist hangib kodukooliõpetajana. Kuigi siis sõprade teed taas lahku lähevad, seisavad nad ikkagi kirja teel mõttevahetuses — Hamann enamasti andjana ning virgutajana, Herder hea nõu kasustajana. Oli ju Goethe sõnastuse järgi temalegi tuttava Hamanni põhimõtteks: „Kõik, mis inimene üritab toimida, peab kõikide koostatud jõudude alalt tõusma; igasugune lahustootsemine on hukkamõistetav.“ Oma kirjutistes toonitavad Hamann ja Herder ikka ja ikka jälle, et laul ja muusikaline luule on lahutamatu seotud, ja „poesia on inimsoo emakeel... Kõigi inimlike avalduste algeks on sõna oma rütmilises liikuvuses ja helinas“.

Weimaris elades andis Herder 1778.—79. a. välja raamatu „Stimmen der Völker in Liedern“, mille käsikiri oli juba ammu varem inigi trüki jaoks koostatud. Selles teoses avaldas ta ka 5 eesti rahvalaulu — üks armastuselaul on ära trükitud Kelch'i Liivimaa ajalooraamatust, teised saadud A. W. Hupel'ilt Põltsamaalt. Muist Hupel'i käsikirjalist materjali jäi tarvitamata, eriti mõned eesti runoviisid, mis ei sobinud sõnatekstilise teose raamisse. — Samal ajal (1778. a.) ilmus 13 eesti rahvalaulu ka Wieland'i ajakirjas „Teutscher Merkur“.

Prof. Müller-Blattau on oma brošüüris nüüd näidetena avaldanud seitse Herderile tuttavat runoviisi. Noid kommenteerides lausub ta: „Ilmne on nende laulude iseärasus: nende viiside muusikaline element esineb oma kõlavuses ja rütmis sõnalise väljendise täiendisenä, mitte iseseisva põhisugemena... Tähistame seda asjaolu, et Herder rahvalaulude läbi Läänemere rannikul tee leidis omadegi rahvalaulude juurde“ (minu harvendus; K. E. S.).

Sellele M.-B. märkusele olgu juurde tähendatud, et mainitud „Läänemere ranniku“ rahvalaulud olid vaid eesti, läti ja leedu rahvalaulud, mis Herder erilise sissejuhatusega on oma raamatus asetanud laulude reastiku algusse.

Herderile jääb ka see teene, et tema esimesena sõna „rahvalaul“ — „Volkslied“ tarvitusele võttis ja rahvalaulu mõiste löi.

*

Prof. Müller-Blattau tutvunes meie rahvaluule ja -viiside koguga¹⁾ Eesti Rahvaluule Arhiivis 1932. aasta kevadel, mil ta Goethe 100-a. surmapäeva puhul saksa rahvalaule ettekandva laulukooriga Tallinnat ja Tartut külastas. Ülikooli aulas korraldatud Goethe-aktusel kuulis M.-B. siis ka L. Neuman'i juhatusel üliõpilasmeeeskoori ja solisti pr. Paula Neuman-Puusepa poolt lauldud palasid ning hiljemini erakorneris pr. Neumani ettekandel eriti eesti rahvalaule, mida kommenteerisid L. Neuman ja A. Läte.

Selle tagajärjel tegi prof. M.-B. härra ja proua Neumanile ettepanekuga esineda eesti rahvalauludega Königsbergi raadios.

Pr. P. N. laulis Königsbergis 1932. aasta jaaniõhtul; ent pikema tõlgendava seletuse laulu sõnade ja muusika kohta andis L. Neuman. Riho Pätsi poolt rahvalaulude motiividel komponeeritud klaveripaladega esines klaverikunstnik O. Roots.

Sellise, kunstiharrastajate vastastikuse tutvumise viljana on nüüd võimaldunud prof. M.-B. retsensiooni ilmumine siinkohal. Kahjuks jõudis käsikiri sõbraliku kaaskirjaga Tartusse peale L. Neumani surma.

K. E. Sõöt.

Martti Haavio: Leikarit. Vertaileva kansanrunoudentutkimus. (Äratrükk ajakirjast „Suomi“ V jakso 14. osa.) Helsinki 1932. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 170 lk. Hind 36 Smk.

Dr. Martti Haavio võrdlev uurimus mängijate-laulust või n. n. pelimannidest haarab üksikasjaliselt rootsi, soome ja eesti (50 teisendit) ainevalla piire. Urija võrdluste tulemus on, et see juba keskajal tuntud rahvamäng on levinud Rootsist Soome ja Soomest Eesti. Et meie ainete käsitletu on ses uurimuses küllalt põnev (lk. 122—170), lubatagu selle kohta siin mõned märkmed eesti lugejale.

Sisult on leigari-runo rahvaloomingu algeline saavutis. Eestis esineb sellest laulust kaks selgelt erinevat redaktsiooni. Põhja-Eestis tulevad pingil istujate või seisjate mängijate juurde kaks leigarit, kes laulavad:

Siia leigarid tulevad,	Siia moori mõisaiae,
(Siia leigarid lasevad),	Kaari vaari kardanole
Siia leigar lööneb leeri,	(või: Kalli prouva kammerisse).

Proua:

Mis mina annan leikarile?	Ei ole rasketa (vasketa) rahada
Ei ole kulda, ei hõbedat,	Ega peenta penningida.

Leigarid:

Ei taha kulda, ei hõbedat	Katuksel on karrassepad,
Ega rasketa rahada	Tee ääres tina tagujad,
Ega peenta penningida.	Veravas vase valajad.)
(Meil on kodu kullasepad,	Ma tahan noorta neitsikesta.

¹⁾ Karl Leichter'i aruande järgi koguteoses „Vanavara vallast“ oli 1932. a. ERIA-s säilitatud viiside üldarv 15 643.

Leigarite juurde läheb üks istujaist või seisjaist ja kõik kolm laulavad nüüd pörandal:

Sain, sain siidi sõrme,
Siidi sõrme, niidi näppu,
Kõva kangaste kudujat,

Paberite paugutajat,
Lõuendide lõksutajat,
Rataskirja kirjutajat.

Siis küsitakse (Viljandimaal näit.):

„Ke siis maksab leigeri palga?“

Sellele vastatakse (Kuusalus):

„Mina aga annan neidusida,

Pane aga palga voittijaida.“

Lõuna-Eestis ei mainita leigarite tuleku paika, nagu Põhja-Eestis. Sellevastu küsitakse Lõuna-Eestis täpsamalt, mida leigarid tahavad. Lõuna-Eesti leigarid on Põhja-Eesti mängijaist viisakamad: nad paluvad enne luba, et saaks mängida. Põhja-Eesti lauludes säärast viisakust ei tunta. Kui Põhja-Eestis leigarid paluvad neitsit, siis Lõuna-Eesti lauludes küsitakse mõrsjat. Üldiselt on Lõuna-Eestis samal mängul selgelt erinev redaktsioon. M. Haavio normaalkuju kohaselt oleks see järgmine:

— Üte lekõri tulõva,

Õel hoolib tii hõbõst.

Tõse lekõri lätsivä.

Antkõ meile pruuti,

— Midäs lekõri tahtva?

Hüvvü pruuti mõrsjat.

— Lekõri tahtva leiku lüvvä,

— Võta, võta pruuti.

Leiku lüvvä, eiku lüvvä,

— Sai, sia siidi sõrmõ,

Selle uuvõlõ murulõ,

Siidi sõrmõ, niidi sõrmõ,

Selle kehväle talolõ.

(Sai raamatu lugõja,

— Mis mi anna lekõrile?

Sai aabitsa ajaja,

Ei ole kulda, ei ole hõbõhõd,

Katekismuse kargotaja,)

Ei ole tinna tetti,

Sai kirja kirotaja,

Ei vaskõ valõtu.

Peenikese pilutaja,

— Kuri hoolib kullastagi,

Õhukõsõ umbõlõja.

Need kaks suurt selle mängulaulu teravapiirilist rühma on levinud üle kogu Eesti, välja arvatud Lääne-, Saare- ja Pärnumaa. Samuti ei esine leigarite mängulaulu Ida-Eestis. Peamiselt selle nähtuse põhjal oletabki kirjutaja, et leigarite mängulaul on laenatud Soomest tulnud asunikude ja Soome lahe (Seiskari) saarlaste kaudu Põhja-Eestisse. Lõuna-Eestis esinevat leigarite-mängu tüüpi peab kirjutaja Põhja-Eestist vanemaks kihiks, mis on suuris piires ühtlane Lääne-Soome omaga. Selle tüübi kihelkonnast kihelkonda levides hävis mängu esimene redaktsioon Põhja-Eestist. Asemele tuli hiljemini Soomest uus tüüp, mis on praegu Põhja-Eestis püsimas.

Eesti leigarite mängulaulust on keskaja härrasevärving täielikult kadunud, kuna runo ise on kohandunud hoopis talupoeglikku ümbrusse. Selle esialgne kultuuripilt on kirjutaja arvates pea peale pöördud. Talu, kuhu leigarid tulevad, on vaene ja sellepärast on mängijate esinemislaadki jäänud runolaulikule mõistatiseks. Huvitav on veel, et leigari-laulu teisendid, kui laenukaup, on kivilinenud Eestis enam-vähem kindlasse vormi.

Martti Haavio runovõrdluse mainitud uurimus on eestlase seisukohalt tere tulnud lisand laulu-uurimise kirjandusele. Runoteisendeid võidakse küll seniste 50-nele veel juurde hankida ja üksikasju nende põhjal võib-olla teisiti seletada, tõenäoliselt jääb aga vist küll kindlaks autori seletus eesti leigari mängulaulu Soome päritolu kohta.

Elmar Päss.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski, abitoimetaja D. Palgl. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1934.

Tellimine populaar-loodusteadusliku ajakirja LOODUSEVAATLEJA

peale 1934. aastaks on avatud.

Ajakiri „Loodusevaatleja“ ilmub 1934. aastal edasi endisel kujul ja suuruses. Veel sihikindlamalt kui senini püüab „Loodusevaatleja“ täita neid ülesandeid, mis ta on seadnud endale juba alguses. Igaühele peaks oma ümbruse looduse mõistmine ja siin esinevaist loodusnähtustest arusaamine olema esimeseks ülesandeks, kui tahetakse püsida ajakõrgusel aastasajal, kus loodusteadused on omandanud väga tähtsa koha teiste teaduste hulgas. „Loodusevaatleja“ tahab siin olla nõuandjaks ja juhatajaks igale loodusesõbrale. Mitte ükski kodumaa loodus, selle loomastik ja taimestik, maastik ja maapinna ehitus jne. ei ole „Loodusevaatleja“ veergudel arutamisel, vaid ka peatükke välismaade oludest; seal esinevatest huvitavamatest nähtustest tahab „Loodusevaatleja“ tuua pikemaid-lühemaid kirjeldisi, et ülevaade loodusteadustest oleks selge ja loodusteaduste arenemine alati põhjendatud.

„Loodusevaatleja“ ümber on koondunud laialdane loodusteadlaste pere, kes on harjunud oma mõtteid avaldama selgelt ja arusaadavalt. Need on olnud juba alalisiks kaastöölisiks „Loodusevaatleja“ toimetamisel. Samuti on ka teised paremad loodusteadlased lubanud „Loodusevaatlejale“ oma kaastööd.

Viiendat aastakäiku ilmub „Loodusevaatleja“ 6 korda aastas, kolm numbrit kevadsemestril ja kolm numbrit sügissemestril. Aastatellijad saavad hinnata kaks kaasannet seeriast „Juhatusi teadusliku töö korraldamisel“, poolaastatellijad ühe.

„Loodusevaatleja“ tellimishind on ühes kaasannetega

aastas	2 krooni 40 senti
poolaastas	1 „ 25 „
üksiknumbrid	— ä 40 „

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised riigis. Postiasutiste kaudu on kõige parem tellimise viis: tellimised saadetakse kohe viibimata edasi, seepärast ei tule tellijatel ajakirja saamist asjata oodata. Peale selle ei maksa tellijad posti kaudu tellides mingit saatekulu, sest et ajakirja toimetuse ise maksab vastavad summad, kui raha saadetakse ajakirja tellimise tariifi järgi.

Sellepärast on „Loodusevaatleja“ talituse soov: **Tellige kõik meie ajakirja vaid postiasutiste kaudu või otsekohe talitusest!** Asutistele, kel vaja arvet tõestisena, saadetakse arve kohe esimesel nõudmisel. Suuremates keskkohdades on „Loodusevaatlejal“ esindajad, kelle aadressid avaldatakse.

Toimetuse ja talituse aadress on TARTU, KASTANI T. 119.

Toimetaja ja väljaandja: Dr. phil. G. VILBERG.

Usulis-wabameelse woolu häälekandja
Eestis

„Protestantline Ilm”

algab oma 12. aastakäiku
senises suuruses ja senises waimus.

▼
Toimetajaks on
õpetaja Theodor Callmeister,

kaastöolisteks :
õpetaja Woldemar Kuljus,
kandidaat Jüri Kimmel ja teised
tuntud wabameelsed usuteadlased
Eestis.

▼
Rohkesti awaldatakse ka tõlkeid maailma kõige silma-
paistwamate usuteadlaste sülest.

▼
Ilmub kord kuus ja maksab ühes kojusaatmisega
kaks krooni aastas.

Calituse aadress: „Prot. Ilm“, Tallinnas.

Rahvalik Põllumajanduse ajakiri

Põllumajandus

Põllutöökoja
väljaanne.

I l m u b
kord nädalas.

„PÕLLUMAJANDUS“

käsitleb kõiki põllumajandusse puutuvaid küsimusi nii põllumajanduspoliitilisel kui ka tegeliku nõuande alal.

„PÕLLUMAJANDUSES“

ilmub täielik ülevaade põllumajandus-
saaduste turgudest ja värsketest hindadest.
1933. aastal ilmub „Põllu-
majandus“ 1140-leheküljelisena.

Tellimishind aastas: 3 kr.,
poolaastas 1 kr. 75 s.

NÕUDKE PROOVINUMBREID!

Kõige parem on „Põllumajandust“
tellida lähemast postiagentuurist.

„Põllumajanduse“ aadress:

Tallinna, Pikk t. 40.

Agronoomia

Põllumajanduslik ajakiri
1934 — neljateistk. aastakäik

Toimetus: prof. dr. J. Mägi, õp. agr. J. Mets
(pea ja vastutav toimetaja), agr. A. Käse-
bier ja E. Roger. Väljaandjad: Eesti
Agronoomide Selts ja Akadeemiline
Põllumajanduslik Selts.

Ilmub 12 numbrit aastas.

„Agronoomia“ on ajakiri esijoones igale põllumehe nõu-
andjale ja õpetajale, tuues juba pikemat
aega oma veergudel meie omade katsejaamade katsetulemusi ja and-
meid, mis vajalised põllumajanduse ümberkorrustuseks vastavalt
praegustele nõuetele.

„Agronoomia“ on ajakiri ka igale ajaga kaasasammuvale
põllumehele.

„Agronoomia“ referaatide kaudu välismaa põllumajan-
duslikust ajakirjandusest on võimalik alati
kursis olla põllumajanduse edusammudega mujal.

„Agronoomia“ jooksvad numbrid ja vanad aastakäigud ei
tohi puududa üheski põllumeeste seltsi,
maanoorte ringi ega teises avalikus maa raamatukogus, sest neisse
on koondunud kogu meie iseseisvusaja saavutised
põllumajanduse alal.

Toimetuses on veel saadaval alandatud hinnaga vanu aastakäike
alates 1924. a. à 2,5 kr. tükk, terve komplekt (9 aastakäiku
1924—1932) — 18 kr.

**Uuendage aegsasti „Agro-
noomia“ tellimised, et aja-
kirja saamises vahet ei tuleks!**

Tellimishind 3 kr. 50 s. aastas, 1 kr. 75 s. poolaastas.

**Tellimisi võtavad vastu kõik postkontorid ja
talitus Tartus, Peeter Põllu 5, postkast 126.**

ARSTITEADUSLIK KUUKIRI

EESTI ARST

1934

XIII AASTAKÄIK

1934

Väljaandja: Eesti Arstideseltside Liit.

Vastutav ning tegev toimetaja: Prof. dr. med. A. Valdes.

Toimkond: S. Lind, H. Normann (toimetuse sekretär), S. Raudsepp, E. Saareste, V. Steinfeldt, A. Valdes (toimetaja) ja W. Wadi.

Eesti Arst ilmub iga kuu alul keskmiselt 3—4 trükipoogna suuruses.

Eesti Arst avaldab mitmekesiseid originaalartikleid, ülevaate ja referaate nii teoreetilise kui praktilise arstiteaduse aladelt.

Eesti Arst on vajalikuks vahendiks meie arstkonna teaduslike ja kutseliste huvide arendamisel.

Toimetuse aadress: Prof. dr. med. A. Valdes, Tartu, Gustav Adolfi tän. 44. Telef. 13-68.

Talituse aadress: Eesti Arsti sekretär eradots. dr. med. H. Normann, Tartu, Väike-Tähe 1. Telefon 11-55.

Tellimishind: sisemaal $\frac{1}{1}$ aastas postiga kr. 7.50, $\frac{1}{2}$ aastas postiga kr. 4; välismaal $\frac{1}{1}$ aastas kr. 8.50, $\frac{1}{2}$ aastas kr. 4.50.

Ajakirja numbrid saadetakse ainult neile tellijaile, kes tellimisraha ette tasunud.

Tellimiste vastuvõtmine: talituses, kõigis E. V. postkontoreis, Tartus ka Akadeemilises Kooperatiivis ja Üldises Ajakirjanduse Kontoris.

Kuulutuste hind: $\frac{1}{1}$ lk. kaantel (tüüli-lehekülj kaasa arvamata) 30 kr., $\frac{1}{2}$ lk. 15 kr., tekstis erilehtedel $\frac{1}{1}$ lk. 25 kr., $\frac{1}{2}$ lk. 12 kr. 50 s.

Tellimised 1934. a. peale.

Populaarteaduslik seeria

ELAV TEADUS

III aastakäik.

Aastas 12 raamatut à 80—120 lk., rohkete illustatsioonidega.

Tellimishind	
ühes saatekuludega:	
Aastas	Kr. 9.—
Poolaastas	" 5.—
Veerandaastas	" 2.75
Üksiknumber	" 1.—

Aasta tellimishinda Kr. 9.—	
võib tasuda osakaupa:	
Tellimisel	Kr. 3.50
1. aprilliks	" 2.50
1. juuliks	" 2.—
1. oktoobriks	" 1.—

K ö i d e:

Ilukõide 12 raamatut	Kr. 5.—
" 6 "	" 2.50
" 1 "	" —.50

Rahvaraamatukogude kõide	iga raamat	Kr. —.40
--------------------------	----------------------	----------

Biograafiline seeria

SUURMEESTE ELULOOD

II aastakäik.

Aastas 6 raamatut à 120—160 lk., piltidega.

Tellimishind	
ühes saatekuludega:	
Aastas	Kr. 7.50
Poolaastas	" 4.—
Üksiknumber	" 1.50

Aasta tellimishinda Kr. 7.50	
võib tasuda osakaupa:	
Tellimisel	Kr. 3.—
1. aprilliks	" 2.50
1. juuliks	" 1.25
1. oktoobriks	" —.75

K ö i d e:

Ilukõide 6 raamatut	Kr. 2.50
" 1 raamat	" —.50

Rahvaraamatukogude kõide	iga raamat	Kr. —.40
--------------------------	----------------------	----------

Kirjanduslik kuukiri

EESTI KIRJANDUS

XXVIII aastakäik.

Aastas 12 numbrit, à 60—80 lk., piltidega.

Tellimishind ühes saatekuludega:

Aastas	Kr. 5.—
Poolaastas	" 2.50

Veerandaastas	Kr. 1.25
Üksiknumber	" —.50

Tellides maksta raha seltsi posti jooksvale arvele nr. 20-36 või saata seltsile kirjas väikestes postmarkides. Tellida saab ka ajakirjana kõigist postkontoreist.